

Univerzita Palackého v Olomouci
Právnická fakulta

Marek Duda
Otrok v římském právu
Diplomová práce

Olomouc 2020

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „Otrok v římském právu“ vypracoval samostatně a citoval jsem všechny použité zdroje.

V Českém Těšíně dne .....

.....

Marek Duda

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval doc. JUDr. Petru Dostálíkovi Ph.D. za vedení při psaní této diplomové práce a za jeho odborné a cenné rady, které mi byly poskytnuty.

Obsah:

Seznam použitých zkratk.....	6
Úvod.....	7
1 Co znamená pojem „otroctví“?.....	9
2 Otroctví u ostatních civilizací ve starověku	10
2.1 Mezopotámie.....	10
2.1.1 Urnammův zákoník.....	10
2.1.2 Chammurapiho zákoník.....	12
2.2 Egypt.....	13
2.3 Palestina	15
2.3.1 Starý zákon	16
2.3.2 Nový zákon.....	16
2.4 Řecko	17
2.4.1 Athény	18
2.4.2 Sparta	19
3 Vývoj otroctví v průběhu dějin starověkého Říma	21
3.1 Římské království a raná Římská republika	21
3.2 Pozdní Římská republika a principát.....	23
3.3 Konec principátu a dominát.....	25
3.3.1 Nástup křesťanství a jeho vliv na otroctví	26
4 Vymezení právního postavení otroků vůči svobodným osobám	28
4.1 Servi.....	28
4.2 Cives Romani a peregrini	29
4.3 Personae sui iuris a alieni iuris.....	30
4.4 Libertini a ingenui.....	31
5 Vznik a zánik otroctví.....	34
5.1 Způsoby vzniku otroctví	34
5.1.1 Válečné zajetí.....	34
5.1.2 Narození	36
5.1.3 Zotročení pro nevděk.....	36
5.1.4 Zotročení z trestu	37
5.1.5 Zotročení pro hrubé porušení občanských povinností.....	38
5.1.6 Dlužní otroctví	38
5.1.7 EXKURS: Zotročení dočasné – osoby v mancipiu	39
5.1.8 EXKURS: Mezinárodní obchod.....	39
5.2 Zánik otroctví na základě pánovy vůle.....	40

5.2.1	Manumisse podle civilního práva	40
5.2.2	Manumisse podle praetorského práva	42
5.2.3	Omezení manumissí	42
5.2.4	Speciální případy.....	44
5.3	Zánik otroctví bez pánovy vůle	45
5.3.1	Rudiarium	46
6	Otrok v obligačním právu	47
6.1	Otrok jako věc	47
6.1.1	Charakteristika.....	47
6.1.2	Odpovědnost za škodu na otrokovi po uzavření smlouvy o výpůjčce	48
6.1.3	Rei vindicatio a actio Publiciana k vydání otroka.....	48
6.1.4	Lex Aquilia - usmrcení a zranění otroka.....	49
6.2	Otrok jako člověk.....	50
6.2.1	Obecně k zavazování a nabývání otrokem.....	51
6.2.2	Nabývání vlastnictví prostřednictvím otroka	51
6.2.3	Uzavírání smluv otrokem	52
6.2.4	Actiones adiectitiae qualitatis.....	53
	Závěr.....	57
	Seznam použitých zdrojů.....	59
	Shrnutí.....	66
	Summary.....	67
	Klíčová slova.....	68
	Key words	68

Seznam použitých zkratek

LDT – Lex Duodecim Tabularum (Zákon dvanácti desek)

Gai. – Gai Institutiones (Gaiovy Institute)

CTh – Codex Theodosianus (Theodosiánský Codex)

D – Digesta Iustiniani (Justiniánská Digesta)

Inst. – Iustiniani Institutiones (Justiniánské Institute)

C – Codex Iustiniani (Justiniánský Codex)

Úvod

Právo kontinentální Evropy stojí na základech římského práva. Mnoho právních institutů je z něj převzato. Především jde o instituty soukromoprávní, týkající se např. obligačních a věcných práv. Avšak některé z nich převzaty nebyly a to je např. otroctví.

Snad všechny starověké civilizace si prošly otroctvím nebo nějakou obdobnou formou „nesvobody“ určitých osob ve společnosti. Jedná se o institut sice zastaralý, avšak můžeme říct, že pro vývoj společnosti poměrně důležitý. V současnosti se jedná o něco extrémně nespravedlivého, nelidského a nemorálního, zatímco ve vyspělých starověkých kulturách šlo o jev naprosto běžný. Jedná se o aspekt, který na rozdíl od dnešní společnosti, která se snaží být z mnoha pohledu rovnoprávná, vytvářel mezi lidmi značnou nerovnost. Tento fakt nás nutí klást si otázku: „Proč lidé před několika tisíci lety nepovažovali otroctví za takovou nespravedlnost, za jakou jej považujeme my dnes?“

I když se na první pohled může zdát, že zabývat se něčím tak zastaralým, jako je otroctví, je zbytečné, tak ve skutečnosti tomu tak určitě není. Jak pronesl spisovatel George Santayana: „*Ti, kdo si nepamatují minulost, jsou odsouzeni k tomu ji opakovat.*“¹ Věřím, že nikdo z nás by neměl zájem být součástí společnosti praktikující otroctví. Uvědomění si této minulosti ze strany českého zákonodárce můžeme nalézt v článku 9 odst. 1. Listiny základních práv a svobod (dále jen „Listina“), kde je stanoveno: „*Nikdo nesmí být podroben nuceným pracím nebo službám.*“ Nebo také v čl. 7 Listiny, kde je stanoveno, že je zaručena nedotknutelnost osoby a že nikdo nesmí být podroben nelidskému nebo ponižujícímu zacházení nebo trestu. Dále v čl. 8 odst. 1. Listiny, kde se píše, že osobní svoboda je zaručena a každý je způsobilý mít práva (čl. 5 Listiny).²

Hlavním cílem této práce bude objasnit právní postavení otroků v římském právu. Tedy jak mohlo dojít ke vzniku a zániku otroctví. Co se týče zániku, budu zkoumat jak k němu docházelo na základě vůle pána nebo i bez ní. Dalším, neméně důležitým bodem bude srovnání otroků s jinými osobami v římském právu a také jaké bylo jejich postavení v obligačním právu. Pro ucelený pohled a pro získání kontextu se zaměřím také na to, jakou podobu mělo otroctví napříč dalšími starověkými civilizacemi. V podkapitolách nejprve rozeberu nejstarší zákoníky vůbec.

---

¹ SANTAYANA, George. The Life of Reason: Introduction and Reason in Common Sense, s. 172. [online]. The Santayana Edition, 1905 [cit. 16. března 2021]. Dostupné na <<https://santayana.iupui.edu/wp-content/uploads/2019/01/Common-Sense-ebook.pdf>>.

² - aktuální znění: Usnesení č. 2/1993 Sb., předsednictva České národní rady o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky, ve znění pozdějších předpisů.

Jmenovitě tedy zákoník sumerského vladaře Urnammu a starobabylonského vladaře Chammurapiho. Dále čím bylo charakteristické otroctví v Egyptě, jak se k otroctví vymezuje Starý a Nový zákon nebo jak vypadal tento institut u 2 neznámějších řeckých městských států – Athén a Sparty. Následně se budu věnovat vývoji otroctví ve starém Římě, a to od království až po císařství.

1 Co znamená pojem „otroctví“?

S ohledem na to že otroctví existovalo v mnoha kulturách na světě, nemůžeme přijít s nějakou jednotnou, konkrétní definicí tohoto pojmu, neboť na různých místech vykazovalo určité odlišnosti. Některé znaky ovšem můžeme vnímat jako stejné napříč všemi kulturami. Např. osoba otroka byla dehumanizována a považována za něčí majetek. Mohl být tedy např. prodán, koupen nebo vyměněn. Dále ve srovnání se svobodnými osobami byla jeho práva značně omezena, některými nedisponoval vůbec. Dalším společným znakem bylo určitě i to, že kultury praktikující otroctví si vybíraly, kdo mohl být otrokem. Šlo většinou o cizince, válečné zajatce nebo kriminálníky. Mohlo taky docházet k dobrovolnému vstoupení do otroctví. Tato volba byla ale většinou pouze možná z důvodu splacení dluhu.

Jedna z oblastí, ve které se otrokářské společnosti rozcházely, byla ta, jež se týkala práva otroka uzavírat manželství a žít v rodinném prostředí. Zatímco někde věřili, že otrok, kterému toto bude umožněno, bude spokojenější, produktivnější a bude menší šance, že by chtěl utéct, jinde toto otrokům neumožňovali a mohlo být zacházeno až tak daleko, že vlastník využíval otroka pro svá sexuální potěšení.³

Co znamenalo otroctví pro Římany, vcelku výstižně vyplývá se zásady „*servi pro nullis habentur*⁴“ (otroci se nepovažují za nic) anebo také z Ulpianova fragmentu „*servitatem mortalitati fere comparamus*⁵“ (do určité míry srovnáváme otroctví se smrtí). Ve srovnání s ostatními starověkými civilizacemi bylo římské pojetí otroctví nejpropracovanější, ale zároveň poměrně tvrdé.

---

³ RODRIGUEZ, Junius. The Historical Encyclopedia of World Slavery, Volume I. Santa Barbara, California: ABC-CLIO, 1997. s. 13.

⁴ D 50. 17. 32.

⁵ D 50. 17. 209.

2 Otroctví u ostatních civilizací ve starověku

Aby bylo možné udělat si ucelenější obraz o postavení otroka v římském právu a získat všeobecnější přehled o tom, co je otroctví, podíváme se ve stručnosti na otroctví u některých dalších civilizací starověku. Jmenovitě půjde o oblast Mezopotámie, Egypta, Palestiny a Řecka.

2.1 Mezopotámie

Mezopotámií rozumíme oblast, která se nachází v srdci oblasti „Úrodného půlměsíce“ na Blízkém východě a zahrnuje dnešní východní Sýrii, jihovýchodní Turecko a většinu území Iráku.⁶ Civilizace, které se zde v průběhu dějin usadily čerpaly primárně z geografických podmínek, které zde panovaly. Tuto oblast obklopují dvě velké řeky – Eufrat a Tigris, které významně přispívaly k rozvoji zemědělství a nacházela se zde také tzv. křižovatka karavanních cest spojující Středomoří s Íránem a Indií a maloasijskou oblast s Arábií i s Egyptem.⁷

2.1.1 Urnammův zákoník

Na území Mezopotámie se vystřídalo během starověku mnoho civilizací – Sumerové, Akkadská říše⁸, Asyrské říše, Babylonské říše, Perské říše, Makedonská říše, Seleukovská říše a také Římská říše.

Jedním z nejvýznamějších sumerských panovníků byl Urnammu (asi 2124-2107 př. n. l.)⁹, který byl prvním panovníkem III. dynastie urské (okolo r. 2111 až 2004 př. n. l.), jež ovládla postupně celou Mezopotámii.¹⁰ Za své vlády vydal tzv. Urnammův zákoník, který je od roku 1952 považován za nejstarší zákoník na světě. Neví se, jak byl zákoník rozsáhlý, víme jenom to, že obsahoval více než 37 zákonů, z nichž se 6 nedochovalo vůbec a u několika dalších část chybí. Otrokům je zde věnováno 7 zákonů, např.:

Zákon č. 4 – „Jestliže otrok uzavře manželství s otrokyní, svou milovanou, a jemu je poté darována svoboda, on ani ona neopustí (/nebudou vyhnáni) dům (/z domu).“¹¹

Z tohoto zákona vyplývá zásadní rozdíl oproti postavení římského otroka, a to ten, že podle Urnammova zákoníku mohli otroci uzavírat manželství. Co se týče konce věty, není

---

⁶ FRYE, Richard N. History of Mesopotamia [online]. Encyclopedia Britannica, 22. října 2019 [cit. 24. října 2020]. Dostupné na <<https://www.britannica.com/place/Mesopotamia-historical-region-Asia>>.

⁷ KLÍMA, Josef. Nejstarší zákony lidstva, Chammurapi a jeho předchůdci. 1. vydání. Praha: Academia, 1979. s. 11-12.

⁸ KLÍMA: Nejstarší zákony..., s. 14.

⁹ BALÍK, Stanislav sr., BALÍK, Stanislav ml. Právní dějiny mimoevropských zemí. 2. vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006. s. 41.-42.

¹⁰ KLÍMA: Nejstarší zákony..., s. 22

¹¹ ROTH, Martha. Law Collections from Mesopotamia and Asia Minor. Volume 6. Atlanta, Georgia: Scholars Press, 1995. s. 17.

bohužel jednoznačné, jestli tito otroci nemohli posléze opustit dům bývalého pána – v tom případě bychom mohli vidět obdobu v patronátním vztahu propuštěnce a patrona (viz kapitola č. 4.4) – anebo naopak, „nebyli vyhnáni z domu“, a jejich postavení bylo poté lepší, jelikož směli stále pobývat u pána, pokud chtěli.

Zákon č. 5 – „Jestliže se otrok ožení se svobodnou ženou, musí poté odevzdat jedno jejich dítě do služby pánovi otroka. Toto dítě se pák stává jeho otcovským majetkem... zeď, dům. Žádné další dítě této svobodné ženy nebude patřit pánovi otroka ani nebude zotročeno.¹²“

Tento zákon se nám bohužel nedochoval celý, avšak můžeme pozorovat značnou odlišnost od římského práva – byl-li by otec otrok a matka svobodná, dítě by bylo svobodné a tím pádem neexistovala ani žádná povinnost předat dítě pánovi otroka.

Zákon č. 8 – „Jestliže někdo jedná tak, že poruší práva jiného a zbaví panenství otrokyni jiného, zaplatí 5 šekelů stříbra.“

Na základě tohoto zákonu můžeme vést úvahy o tom, jestli byl otrok podle Urnammova zákoníku považován pouze za věc nebo spíše za méněcenného člověka, jak tomu bylo např. při zlomení otrokovy kosti v Zákoně dvanácti desek (viz strana č. 21). Ve srovnání se zákonem č. 18, kde je za useknutí nohy svobodného stanoven trest zaplacení 10 šekelů stříbra (pouhý dvojnásobek), by bylo možno usoudit, že otrok nebyl považován za prostou věc, ale za podřadného člověka. Na druhou stranu člověk, který zbavil panenství manželku jiného, měl být usmrčen (zákon č. 6)¹³, a tedy potrestán o hodně tvrdším způsobem, než osoba v zákoně č. 8. Nicméně bych se i tak přiklonil k pojetí otroka jako druhořadého člověka, neboť pokud by byl věcí, nemohl by uzavřít manželství.

Pozoruhodné jsou zákony týkající se náhrady za zlomení nohy, kosti, znetvoření nosu, vyražení zubu atp., jelikož trest za způsobení těchto následků není řešen podle zásady odvety (jak je tomu např. v Chamurapiho zákoníku při podobném poškození, mezi plnoprávními) ale podle zásady kompenzační.¹⁴ Dalo by se tedy říct, že ve vztahu k těmto zákonům, je Urnammův zákoník poměrně „pokrokový“.

---

¹² Tamtéž, s. 17

¹³ Tamtéž, s. 17.-19.

¹⁴ KLÍMA: Nejstarší zákony..., s. 47.

V období Sumerů se otroky stávali hlavně váleční zajatci. Otroctví mělo tehdy ještě patriarchální charakter - otroci byli používáni pouze k domácím pracím, nikoliv přímo ve výrobě.¹⁵

2.1.2 Chammurapiho zákoník

Jedním z nejznámějších a nejvýznamnějších panovníků Starobabylonské říše byl bezpochyby Chammurapi (asi 1791-1749 př. n. l.), který se proslavil jako zákonodárce svým zákoníkem a jako politik ovládnutím celé Mezopotámie.¹⁶

Chammurapiho zákoník obsahuje 282 ustanovení z toho 29 z nich je věnováno otrokům. Jako příklad uvádím tato ustanovení:

Ustanovení č. 118 – „Jestliže byl dán v zástavu pro dluh otrok nebo otrokyně, (jestliže dlužník) nechá obchodníka (čekat), takže uplyne (lhůta), (pak) obchodník je může prodat; (otrok nebo otrokyně) nemůže být vymáhán zpět.“¹⁷

Také v římském právu nacházíme tuto uhrazovací funkci zástavního práva, která věřiteli umožňovala, aby se v případě, kdy jeho pohledávka nebyla splněna, uspokojil z věci, která byla předmětem zástavního práva.

Ustanovení č. 175 – „Jestliže otrok paláce nebo otrok muškéna¹⁸ si vzal (za manželku) dceru plnoprávního občana a ona porodila děti, pán otroka nebude mít nároky na děti plnoprávního občana kvůli otroctví.“¹⁹

První polovina tohoto ustanovení nám dokládá, že stejně jako podle Urnammova, tak i podle Chammurapiho zákoníku bylo umožněno otrokům uzavírat manželství. Druhá polovina naopak uvádí rozdílné pravidlo oproti dříve zmíněnému zákoníku, a to že pán otroka nemá žádné právo na otrokovy děti, které mu porodila svobodná manželka. Podle římského práva dítě rovněž následovalo stav matky²⁰ (viz kapitola č. 5.1.2). Avšak *Senatusconsultum Claudianum* stanovilo, že žena, která souložila s otrokem, mohla po domluvě s jeho pánem zůstat svobodná

---

¹⁵ TUREČEK, Josef a kol. Světové dějiny státu a práva ve starověku. 1. vydání. Praha: Orbis, 1963. s. 62.

¹⁶ BALÍK, BALÍK: Právní dějiny..., s. 41.

¹⁷ KLÍMA: Nejstarší zákony..., s. 130.

¹⁸ Částečně svobodný občan, měl horší postavení než plnoprávní občan, ale lepší než otrok.

¹⁹ Tamtéž, s. 136.

²⁰ Gai. I, 81 a 82. Citováno podle českého překladu obsaženého v KINCL, Jaromír. Gaius: Učebnice práva ve čtyřech knihách. 1. vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007. s. 63.

(viz kapitola č. 5.1.4) a porodit otroka, který by mu připadnul. Císař Hadrián toto pravidlo později zrušil.²¹

Ustanovení č. 196-199 jsou ukázkou „rozdílného metru“ při trestání za zlomení kosti nebo vyražení oka plnoprávným občanem. Způsobil-li takovou újmu jinému plnoprávnému občanovi, byl potrestán zlomením kosti nebo vyražením oka. Přivodil-li takové ublížení na zdraví muškénovi musel zaplatit jednu minu stříbra a pokud otrokovi, polovinu jeho kupní ceny.
22

Za Chammurapiho vlády, v souvislosti s rozšiřováním práce otroků, otroctví již pozbývalo svůj patriarchální charakter. Začaly se vyskytovat nové způsoby vzniku otroctví, a to dlužní otroctví nebo narození z matky - otrokyně. Otroci směli mít vlastní majetek a mohli s ním i disponovat.²³

2.2 Egypt

Ve starověkém Egyptě nacházíme prvotní problém už při vymezení pojmu otroctví. Řada sociálních skupin byla v královských dekretch nebo administrativních textech podrobena různým restrikcím, co se týče individuální svobody, avšak které z těchto skupin, jako jsou např. „nevolníci“, „dělníci“, „sluhové“, „královští sluhové“, „váleční zajatci“ atp., můžeme přiřknout označení „otrok“, je poměrně složitá otázka.²⁴

Egypt byl obecně nejméně ekonomicky závislý na práci otroků ve srovnání s ostatními starověkými civilizacemi.²⁵ Možná proto egyptská kultura nikdy nepojímala otroctví jako přesně definované společenské postavení, jako status vlastní určité samostatné společenské skupině. Naopak uvnitř všech profesních skupin se v Egyptě rozvíjela široká škála odlišných úrovní podrobení, jako se píše v literárním díle „Satira na povolání“ (sepsáno za vlády Amenemheta I. - cca 1991-1962 př. n. l.²⁶). Píše se zde např., že tesař nemohl zaslat rodině vlastní výrobek nebo že tkadlec byl potrestán 50 ranami bičem za jednodenní absenci atd.²⁷ Autor tohoto díla - Duacheti - v něm nabádá svého syna, aby se stal písařem – úředníkem, což

---

²¹ Gai. I, 84. Tamtéž, s. 63.

²² KLÍMA: Nejstarší zákony..., s. 138.

²³ TUREČEK: Světové dějiny..., s. 63.-64.

²⁴ DONADONI, Sergio. Egyptský člověk a jeho svět. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 2006. s. 170.

²⁵ RODRIGUEZ: The Historical..., s. 14.

²⁶ VACHALA, Břetislav. Staroegyptská „Satira na povolání“ (Pražská hieratická literární ostraka I). Anthropologia integra, 2012, roč. 3, č. 2, s. 17.

²⁷ DONADONI: Egyptský člověk..., s. 172.-173.

bylo podle něj příjemné a vážené povolání. Mimo jiné zde v kontrastu k písarství popisuje stinné stránky dalších 20 povolání.²⁸

Egyptské otroctví nebylo tedy ani tak „horizontálním“ jevem, tolik samostatně definovaným statutem, ale jevem „vertikálním“, postavením člověka uvězněného svým vlastním řemeslem. „Královští sluhové“ jsou nám představováni např. jako zemědělci, domácí sluhové nebo ševci.²⁹

První zmínky o otrocích darovaných králem do soukromého vlastnictví jsou z období III. dynastie (cca 2700 př. n. l.). Existence otroků získávaných do soukromého vlastnictví koupí je doložena teprve až od VI. dynastie.³⁰ Již od dob Staré říše (2800-2300 př. n. l.³¹), stáli v protikladu k egyptské populaci váleční zajatci, kteří se stávali otroky.³²

Texty z období Nové říše (1580-1085 př. n. l.³³) dokládají, že otroci mohli být vlastněni nejen panovníkem, jinými příslušníky vládnoucí třídy a chrámem, ale také příslušníky nižších vrstev. Otroci mohli být např. prodáni, darováni nebo odkázáni v testamentu. Jejich děti se rovněž stávaly otroky. Na druhou stranu otrok směl svědčit u soudu ve prospěch svého pána, ale i proti němu.³⁴ V římském právu obecně platilo, že otrok nesměl svědčit ve prospěch svého pána ani proti němu. Z tohoto pravidla existovaly tři konstantní výjimky (vyjímaje období vlády císaře Tacita, který je všechny zrušil). Otroka mohl proti svému pánovi svědčit, byl-li obviněn z cizoložství, daňových podvodů nebo velezrady.³⁵

S jeho svolením mohl uzavřít manželství i se svobodnou osobou – v tom případě byl před sňatkem propuštěn. Podle všeho jim bylo umožněno také vlastnit majetek (pravděpodobně ale jen se souhlasem pána).³⁶ V důsledku zahraniční politiky 18. dynastie byl do země přiveden značný počet otroků – ať už válečných zajatců či koupených na trzích s otroky.³⁷

---

²⁸ VACHALA, Břetislav. Staroegyptská „Satira na povolání“ (Pražská hieratická literární ostraka I). *Anthropologia integra*, 2012, roč. 3, č. 2, s. 17-18.

²⁹ DONADONI: *Egyptský člověk...*, s. 181.

³⁰ TUREČEK: *Světové dějiny...*, s. 39.

³¹ BALÍK, BALÍK: *Právní dějiny...*, s. 25.

³² DONADONI: *Egyptský člověk...*, s. 177.

³³ BALÍK, BALÍK: *Právní dějiny...*, s. 26.

³⁴ TUREČEK: *Světové dějiny...*, s. 39.

³⁵ BUCKLAND, Wiliam W. *The Roman Law of Slavery*. 1. vydání. Cambridge: University Press, 1908. s 88.-90.

³⁶ TUREČEK: *Světové dějiny...*, s. 39.

³⁷ DONADONI: *Egyptský člověk...*, s. 185.

Doklady z Pozdního a Ptolemaiovského (1085-332 a 332-30 př. n. l.³⁸) období nás informují o svobodných lidech, kteří se prodávali do otroctví se vším svým majetkem (včetně toho, který teprve nabudou) i s dětmi (včetně těch, které se teprve narodí). V Ptolemaiovské a římské době (30 př. n. l. - 395 n. l.³⁹) se dítě stávalo svobodným nebo otrokem, podle statusu své matky. I v dobách římského císařství mohli otroci vlastnit majetek a s prodejem sebe sama do otroctví se setkáváme ještě ve 4. stol. n. l. Podle řecko-egyptského práva, i za doby římské, mohli otroci uzavírat smlouvy za sebe i za svého pána.⁴⁰

Mezi podobnosti egyptského a římského otroctví můžeme zařadit např. vznik otroctví válečným zajetím nebo narozením z otrokyně. Dále také možnost otroka prodat, darovat nebo odkázat. V čem se naopak tato dvě pojetí otroctví lišila, tak např. v tom, že egyptský otrok směl uzavřít manželství nebo mohl vlastnit majetek. S ohledem na výše uvedené lze mít za to, že postavení egyptského otroka bylo podle všeho mírnější než římského otroka.

2.3 Palestina

Oblast starověké Palestiny se nachází na Blízkém východě u pobřeží Středozemního moře, severovýchodně od Sinajského poloostrova. Rozléhá se od Beeršeby na jihu až k Dan na severu, tedy od končin jižně Mrtvého moře až k pohoří Hermonu.⁴¹

Předkové Izraelců žili po svém příchodu do Palestiny (pravděpodobně ve 14. stol. př. n. l.) v rodově-kmenovém patriarchálním zřízení. Koncem 11. stol. př. n. l. došlo k jejímu rozkladu a vzniku izraelského státu (Izraelského království).^{42,43} V souvislosti s těmito událostmi se také rozvrstvila společnost a prohloubily se sociální rozdíly, což vedlo k chudobě. Mnozí Izraelité se svými rodinami potom volili jako řešení této situace otroctví.⁴⁴ Mezi další zdroje otroků patřily války a trhy.⁴⁵

Otrok na území Palestiny nebyl tolik bezprávný, jak by si mohli někteří myslet. Starý zákon jej chránil před pánovou libovůlí a byl také členem pánovy rodiny. Požíval tedy i ochrany, kterou člověk svobodný, ale chudý, třeba postrádal.⁴⁶

---

³⁸ BALÍK, BALÍK: Právní dějiny..., s. 26.-27.

³⁹ Tamtéž, s. 27.

⁴⁰ TUREČEK: Světové dějiny..., s. 40.

⁴¹ BIČ, Miloš. Palestina od pravěku ke křesťanství, díl I. Země a lid. 1. vydání. Praha: Husova československá evangelická fakulta bohoslovecká, 1948. s. 25.

⁴² Tamtéž, s. 137.

⁴³ BALÍK, BALÍK: Právní dějiny..., s. 83.-85.

⁴⁴ BIČ: Palestina od..., s. 210.

⁴⁵ TUREČEK: Světové dějiny..., s. 125.

⁴⁶ BIČ: Palestina od..., s. 210.

2.3.1 Starý zákon

Starý zákon představuje základní texty židovského náboženství - judaismu. Některé z těchto textů mají kromě náboženského významu také význam právní. Mezi první psané prameny práva starověkého izraelského státu patří tzv. Desatero, které se nám dochovalo ve 2 verzích - v 2. a 5. knize Mojžíšově.⁴⁷ Nahlédneme-li do 20. kapitoly Exodu (2. knihy Mojžíšovy), nalezneme zde už první zmínku o postavení otroka vztahující se k třetímu přikázání, kde Bůh přikazuje, že ani otrok nebo otrokyně nebude dělat žádnou práci sedmý den.⁴⁸ Dalším (pro otroka příznivým) pravidlem je např. to, že Hebrejec, který je otrokem musí být po 6 letech služby propuštěn bez výkupného a v případě, že před vstupem do otroctví byl ženatý, musí být jeho žena propuštěna také. Ve 21. kapitole nacházíme verše, které dost možná odráží to, jak se pánové k otrokům ve starověkém izraelském státě chovali. Např. možnost otroka prohlásit, že si svého pána zamiloval a nechce odejít jako propuštěnec.⁴⁹ Můžeme se tedy domnívat, že kdyby zde nebyla vůle otroků zůstat u svého pána i nadále jako otrok, nebylo by toto pravidlo uzákoněno. Avšak pokud se otrok rozhodl u pána nezůstat a pán jej propustil, nesměl být propuštěn s prázdnou.⁵⁰ Bylo ale zakázáno, aby Hebrejec zotročil svého bratra (jiného Hebrejce)⁵¹ a v případě, že by se Hebrejec prodal do otroctví cizinci, měl právo se vykoupit a pokud se nemohl vykoupit sám, musel být vykoupen některým příbuzným.⁵² Lze tedy poznamenat, že otrok dle Starého zákona měl ve srovnání s ostatními civilizacemi, které jsou zmíněny v této práci, velmi dobré postavení.

2.3.2 Nový zákon

Nový zákon spolu se Starým zákonem tvoří Bibli, což je základní kniha dalšího náboženství, které vznikalo na území starověké Palestiny, a to křesťanství. Je třeba si uvědomit, že autoři Nového zákona žili v Římské říši a lze mít za to, že nejspíš převzali obecně rozšířené přístupy k otroctví, které v tu dobu panovaly. V některých pasážích nacházíme metafory spojené s otroctvím. Např. když Ježíš říká, že je nemožné, aby jeho následovníci sloužili Bohu i majetku, stejně tak jako je nemožné, aby jeden otrok sloužil dvěma pánům.⁵³ Jiné verše zase vybízejí otroky k poslušnosti a k upřímnosti s vědomím, že poté dostanou za odměnu podíl na

---

⁴⁷ BALÍK, BALÍK: Právní dějiny..., s. 86.

⁴⁸ Exodus 20; 10. Citováno dle českého překladu Bible [online]. biblenetcz, [cit. 9. října 2020]. Dostupné na <<http://www.biblenet.cz/>>.

⁴⁹ Exodus 21; 2-3, 5

⁵⁰ Deuteronomium, 15; 13

⁵¹ Leviticus 25; 39

⁵² Leviticus 25; 47-49

⁵³ Matouš 6; 24

království Ježíše Krista.⁵⁴ Na druhou stranu Nový zákon vybízí i pány k tomu, aby se k otrokům chovali lépe, neboť i oni mají Pána v nebi.⁵⁵ Ač to možná působí zvláště, Nový zákon obecně otroctví neodsuzuje. Spíš by se dalo říct, že pouze odsuzuje určité přístupy k otroctví, kdy se pán ke svému otroku chová zle.

Pravděpodobně nejznámějším otrokem Nového zákona je otrok Onezim z Listu Filemonovi. V tomto dopise apoštol Pavel prosí křesťana Filemona, aby netrestal svého otroka, který uprchl, a přijal jej jako „bratra v Kristu“.⁵⁶ Apoštol Pavel tedy po Filemonovi žádá, aby svého otroka bral ve víře v Krista jako sobě rovného, ačkoliv, co se společenského postavení týče, Onezim zůstával stále otrokem.

2.4 Řecko

Přestože všechny starověké civilizace praktikovaly otroctví, nelze žádnou z nich charakterizovat jako otrokářskou společnost. V žádné z těchto kultur otroci netvořili velkou část populace, ba naopak, spíše bylo jejich procentuální zastoupení poměrně malé. V důsledku toho nebyla otrokářská práce pro společnost nějak moc ekonomicky významná a nebyla na ní ani závislá. Až v souvislosti s antickými kulturami – řeckou a římskou – můžeme hovořit o otrokářských společnostech. Je zajímavé, že zrovna tyto civilizace, které přišly s mnoha pokroky v oblastech umění, věd a filozofie, povýšily otroctví na tak důležitou úroveň pro společnost. Vývoj otroctví v Řecku je obzvláště pozoruhodný, neboť právě zde se vyvíjely první představy o svobodě a demokracii. K otroctví se vyjádřili i jedni z největších řeckých filozofů - Platón a Aristoteles. Ani jeden z nich se nestavěl proti otroctví jako takovému, avšak nesouhlasili se zotročováním Řeků Řeky. Aristoteles tvrdil, že Řekové jsou nadřazení cizincům, tudíž považoval za logické, aby nadřazený národ vládl nad podřazenými. Otroky viděl jako nástroje, které mohly být využity svými pány na podřadnou práci, což umožňovalo nadřazeným, řeckým občanům věnovat se důležitějším a sofistikovanějším záležitostem.⁵⁷

Z tabulek v krétskomykénském lineárním písmu „B“ nalezených v Knossu a Pylu plyne, že v Řecku existovalo výrobní otroctví už v mykénské době a to v poměrně velkém rozsahu. Tabulky z 15.-14. stol. př. n. l. se zmiňují např. o 10, 20 nebo 40 otrocích na jednom zemědělském statku.⁵⁸

---

⁵⁴ Koloským 3; 22-24

⁵⁵ Koloským 4; 1

⁵⁶ Filemonovi 1

⁵⁷ RODRIGUEZ: *The Historical...*, s. 15.

⁵⁸ ZAMAROVSKÝ, Vojtěch. *Řecký Zázrak*. 3. vydání. Praha: Garamond, 2016. s. 113-114.

V Řecku také obecně existovala možnost změnit status otroka – např. pán mohl svého otroka propustit (s výjimkou Sparty). Avšak poté, podobně jako v Římě, stále neměl postavení plnoprávního občana. Toho mohl dosáhnout pouze výjimečně, např. tehdy, když se významně zasloužil o rozvoj města. Většinou tedy bylo jejich postavení něco mezi otrokem a občanem, případně se jejich status podobal metoikům⁵⁹ (neobčané, zejména usedlí cizinci, kteří byli vyloučeni z účasti na vládě v Athénách).⁶⁰

2.4.1 Athény

Společnosti, které se vytvářely v autonomních městských státech byly velmi závislé na práci otroků.⁶¹ Nebylo tomu jinak ani v Athénách.

V nejstarší době byly Athény královstvím. Po smrti posledního krále (Kodra z rodu Erechtheovců) se v Athénách ustavila aristokratická vláda, která vydržela do sklonku 7. stol. př. n. l. V těchto dobách byli v čele státu „archonté“, které volil lidový sněm. Tuto funkci vykonávali bezplatně a navíc hradili její náklady. Dovolit si to tedy mohli jen aristokraté. Tato „vyšší vrstva“ dále bohatla a skupovala usedlosti.⁶² Mnoho chudých Athéňanů pracovalo na pozemcích těchto urozených občanů, které jim byly pronajímány za to, že budou vlastníkům těchto pozemků dávat část ze svých výnosů z těchto pozemků. Této vrstvě obyvatel se říkalo „šestidílníci“⁶³. Časem bylo ale stále více těchto šestidílníků a jejich rodin zotročováno z důvodu neplacení dluhů, které pramenilo z nemožnosti vyprodukovat dohodnuté nájemné. V roce 594 př. n. l., s nadějí odvrátit krizi, athénský zákonodárce a archont, Solón, osvobodil všechny athénské otroky a postavil mimo zákon zotročování z důvodu neplacení dluhů (srov. viz kapitola č. 5.1.6). Od té doby mohl být otrokem pouze cizinec – obecně tedy válečný zajatec. V důsledku účasti Athén v řecko-perských válkách získaly Athény mnoho válečných zajatců a se začátkem klasického období přibližně třetinu až polovinu populace tvořili otroci.⁶⁴⁶⁵ V Athénách se otroci rodili z otrokyň, ale pouze tehdy, pokud i otcem byl otrok. Právně byli

---

⁵⁹ OBROVSKÁ, L. Právní postavení otroka v antickém Řecku. Cofola Conference: Key points and ideas. Brno: Masarykova univerzita, Právnická fakulta, 2008. s. 4.

⁶⁰ ZAMAROVSKÝ: Řecký Zázrak..., s. 167.

⁶¹ RODRIGUEZ: The Historical..., s. 15.

⁶² ZAMAROVSKÝ: Řecký Zázrak..., s. 155-156.

⁶³ Neví se ale, zda se tyto osoby nazývali šestidílníci z toho důvodu, že museli odvádět 1/6 úrody nebo si pouze 1/6 mohli ponechat.

⁶⁴ Athénská ústava 2, 2 a 6. Citováno podle českého překladu obsaženého v ARISTOTELEŠ. Athénská ústava. 1. vydání. Praha: Arista, 2004. s. 24., 27., 84.-85.

⁶⁵ RODRIGUEZ: The Historical..., s. 15.

považováni za objekty práv a vlastnictví svého pána. Pokud někdo usmrtil nebo zranil něčího otroka, mohl jeho pán podat žalobu, kterou se domáhal náhrady škody.⁶⁶

Co bylo pro postavení otroka v Athénách poměrně specifické, tak to, že jej jeho pán nemohl beztrestně zavraždit. Neměl tedy absolutní moc nad jeho životem. Učinil-li tak, odpovídal stejně, jako by se dopustil neúmyslného usmrcení svobodného člověka. V jiných řeckých městských státech toto pravidlo neplatilo (s výjimkou Sparty). Můžeme tedy říct, že šlo o neobvyklou praxi.⁶⁷ Podobnost s římským právem lze také najít v možnosti útěku otroka na místo, kde byl otrokům poskytován azyl, zacházel-li s ním pán nelidsky, přičemž mohl být poté donucen tohoto otroka prodat.⁶⁸

Otroctví zanikalo propuštěním v chrámu (pán otroka „věnoval chrámu“), před úřadem (archontem) nebo závětí.⁶⁹

2.4.2 Sparta

Dalším významným řeckým městským státem byla Sparta, která se v mnoha ohledech od Athén lišila.

Obyvatelstvo se ve Spartě dělilo do tří skupin: Spart'ané, heilóti a perioikové. Plnoprávními občany mohli být jen Spart'ané (příslušníci jednoho ze tří spartských rodů), kteří dosáhli 30 let a splnili vojenskou povinnost. Tyto osoby tvořily tzv. „společensví rovných“, jehož základem byla půda ve státním vlastnictví rozdělená rovným dílem k zajištění obživy každého člena. Každý měl povinnost přispívat rovným dílem ke krytí potřeb tohoto společenství, měl také rovná práva v nejšířším politickém smyslu a byl si s každým roven před zákonem. Na druhou stranu byla všem svobodným občanům zakázána jakákoliv výdělečná činnost a otroci (heilóti) zde žili v nejtěžších podmínkách ze všech městských států.

Stejně jako půda byli i otroci ve státním vlastnictví a byli přidělováni k jejímu obdělávání. Svou mnohonásobnou početní převahou nad svobodnými představovali neustálou hrozbu. Spart'ané se před nimi nikdy necítili bezpečně a kompenzovali si to jejich nejtvrdějším útlakem. Heilóti byli potomci starousedlíků z achajských dob (největší část tvořili Messéňané), kteří byli za odpor proti Dóřům zbaveni všech práv a proměněni ve státní otroky. Žili v přikázaných vesnicích, odkud museli do Sparty dodávat obilí, olej, maso, ovoce atd. Za války museli sloužit ve spartském vojsku jako pomocná pěchota. Jedním z nejtvrděších pravidel

---

⁶⁶ TUREČEK: Světové dějiny..., s. 177.

⁶⁷ OBROVSKÁ: Právní postavení..., s. 5., 10.

⁶⁸ TUREČEK: Světové dějiny..., s. 177.

⁶⁹ Tamtéž, s. 182.

týkajících se této skupiny obyvatel byla nemožnost osvobození, v důsledku čehož se často bouřili. Dále nesměli být také prodáni do ciziny.⁷⁰ V souvislosti s tím, že otroci nebyli ve striktním vlastnictví svého pána, na jehož půdě pracovali, nemohli jím být beztrestně zavražděni.⁷¹

Od Plútarcha se dozvídáme o pojmu „krypteia“. Šlo o jakési příležitostní, státem schválené vraždění heilótů, jehož se účastnili mladí Sparťané, kteří byli vyzbrojeni a posláni do okolních krajin, kde se přes den skrývali, v noci vycházeli na cesty a zabíjeli heilóty, které dopadli. Píše také o tom, že docházeli i do vesnic a zabíjeli ty nejsilnější a nejzdatnější z nich. Později začali eforové (pětičlenný státní kontrolní orgán, který časem získal rozhodující vliv na vojenskou a zahraniční politiku⁷²) každoročně vypovídat heilótům válku, aby se zavraždění zdálo oprávněné.⁷³ Původně se nejspíše jednalo o součást zasvěcování mladých mužů, později pak mohla nabýt nové funkce, a to kontroly a ovládnutí heilótů. Je pravděpodobné, že tyto radikální zásahy byly podnikány zejména v době zvýšeného nebezpečí povstání.⁷⁴

3. vrstvou obyvatelstva byli perioikové, již byli převážně potomci původního achájského obyvatelstva Lakónie a okolních oblastí, kteří zřejmě přijali dórskou nadvládu bez ozbrojeného odporu, za co jím byla ponechána osobní svoboda a různá občanská práva s výjimkou politických.⁷⁵

---

⁷⁰ Tamtéž, s. 150.-153.

⁷¹ OBROVSKÁ: Právní postavení..., s. 9.

⁷² ZAMAROVSKÝ: Řecký Zázrak..., s. 151.

⁷³ Lykúrgos 28. Citováno podle českého překladu obsaženého v PLÚTARCHOS. Životopisy slavných Řeků a Římanů I. 2. vydání. Praha: Arista, Baset, Maitrea, 2006. s. 90.

⁷⁴ OLIVA, Pavel. Sparta a její sociální problémy. 1. vydání. Praha: Academia, 1971. s. 46.-47.

⁷⁵ ZAMAROVSKÝ: Řecký Zázrak..., s. 153.

3 Vývoj otroctví v průběhu dějin starověkého Říma

Z pohledu vývoje otroctví lze v dějinách římské společnosti rozlišit tři fáze. První fázi můžeme označit jako „raný otrokářský řád“. Toto období je charakteristické postupným narůstáním počtu otroků a zvyšováním uplatnění jejich práce při výrobě hmotných statků. Této fázi odpovídá z hlediska státního zřízení doba římského království a rané období Římské republiky.

Druhá fáze se označuje jako „rozvinutý otrokářský řád“, neboť v důsledku expanze Říma do něj proudí značné množství otroků, což způsobilo, že se život občanů stal na jejich práci závislý. Co se týče státního zřízení, této fázi odpovídá pozdní období Římské republiky a první etapa Římské říše – principát.

Třetí fázi nazýváme „pozdní otrokářský řád“. Počet otroků se v Římské říši začal zmenšovat a množství jimi vykonávané práce klesat. O tomto období hovoříme v souvislosti s koncem principátu a dominátem - druhou etapou Římské říše.⁷⁶

3.1 Římské království a raná Římská republika

Předtím než se z Říma stala velmoc dobývající jeden region za druhým, šlo o pouhé město rozkládající se poblíž řeky Tibery na pahorku Palatin. Podle legendy byl Řím založen bratry Romulem a Remem roku 753 př. n. l. Po Romulovi bylo město následně pojmenováno jako „Roma“ a stal se také jeho prvním králem. Bratři byli údajně syny Rey Silvie, dcery albského krále a boha války Marta.⁷⁷ Po Romulovi vládlo Římu dalších šest králů: Numa Pompilius, Tullus Hostilius, Ancus Marcius, Tarquinius Priscus, Servius Tullius a Tarquinius Superbus.⁷⁸

Během královské doby docházelo k radikalizaci celé společnosti. Vojensky, politicky i hospodářsky úspěšní jedinci se stávali ještě mocnějšími a bohatšími (patricijové), zatímco zbylá část obyvatelstva se stávala slabší a chudší (plebejci).⁷⁹ Boj mezi těmito dvěma skupinami, patriciji a plebeji, byl jednou z příčin rozkladu rodové společnosti na třídy a vzniku státu. Dalším faktorem byl také rozvoj otroctví. Ještě v polovině 5. století př. n. l. měli Římané otroků málo a nebyli považováni za věci.⁸⁰ Dle Zákona XII desek (z poloviny 5. stol. př. n. l.) se při

---

⁷⁶ BARTOŠEK Milan. Dějiny římského práva: (ve třech fázích jeho vývoje). 1. vydání. Praha: Academia, 1995. s. 11.-12.

⁷⁷ ZAMAROVSKÝ, Vojtěch. Dějiny psané Římem. 5. vydání. Praha : Garamond, 2015. s. 11.-12., 19.

⁷⁸ BARTOŠEK: Dějiny římského..., s. 19.

⁷⁹ BARTOŠEK: Dějiny římského..., s. 18.-19.

⁸⁰ KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. Římské právo. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 3.

poranění otroka platila polovina částky, která se platila za poranění svobodné osoby – „Zlomí-li svobodnému holí nebo rukou kost, ať dá 300, jestli otroku, dá pokutou 150 sesterciů“.⁸¹

Doba královská skončila roku 510 př. n. l. vyhnáním posledního římského krále, Tarquinia Superba, a vznikla Římská republika. Ve 4. století př. n. l. zaznamenal Řím prudký rozmach jak po stránce zemědělské (stále více byli do práce zapojováni otroci), tak po stránce řemeslné nebo obchodní. Tento příznivý vývoj vedl k rozpínavosti a vojenským výbojům. Nejprve si Římané podrobili Latium (území na dolním toku Tibery, širší okolí Říma⁸²) a poté začali dobývat další italská města. K rozšiřování svého vlivu používali také diplomacii, jíž rozvraceli spojenectví mezi nepřáteli Říma nebo ze svých dosavadních nepřátel činili spojence.⁸³

Během římského království a rané Římské republiky mohli být otroky (*servi*) také insolventní dlužníci. Otroci vykonávali nejtěžší práce v domácnosti, ale žili u pána v patriarchálních poměrech (nepovažovali se za věci, ale za méněcenné lidi a pracovali vedle svobodných jako členové jejich domácnosti⁸⁴). Bezpochyby jim pomáhala také jejich etnická příbuznost s Římany. Zlé nakládání s otrokem zatím naráželo pouze jen na sakrální zákaz a později bylo stíháno cenzory (mohla být uložena censorská důtka⁸⁵). Otroci nemohli také mezi sebou ani se svobodnými osobami uzavírat manželství. Měli umožněno žít pouze v *contuberniu* (jednalo se o soužití „manželským způsobem“, které nemělo právní účinky⁸⁶), jež bylo zpravidla otrokáři podporováno, neboť děti otrokyně automaticky připadaly jejímu pánovi. Ať už otrok nabyl jakákoliv práva, náležela jeho pánovi. Na druhou stranu pán zase ručil za jeho bezprávné činy (viz kapitola č. 4.3 a 5.1.7).

Docházelo také k tomu, že pán vyhradil otrokovi část svého majetku jako *peculium*.⁸⁷ Jednalo se o majetek všeho druhu, který pán přenechal svému otrokovi (nebo třeba i synovi) a se kterým mohl volně nakládat a brát z něho užitky. Co se týče vlastnictví, vyhrazený majetek stále patřil pánovi. Avšak pokud pán otroka propustil na svobodu a nevyžádal si jej zpět, stalo se jako darované vlastnictvím propuštěnce. Původně bylo nejspíše důvodem pro zřízení *peculia* vyjádření zvláštní přízně ze strany pána. V pozdějších dobách byl důvod využívání tohoto

---

⁸¹ LDT VIII, 3. Citováno podle českého překladu obsaženého v SKŘEJPEK, Michal. Prameny římského práva – Fontes Iuris Romani. 2. vydání. Praha: LexisNexis CZ, 2004. s. 41.

⁸² BARTOŠEK, Milan. Encyklopedie římského práva. 2. vydání. Praha: Academia, 1994. s. 153.

⁸³ BARTOŠEK: Dějiny římského..., s. 19.

⁸⁴ KINCL, SKŘEJPEK, URFUS: Římské právo..., s. 3.

⁸⁵ HEYROVSKÝ, Leopold. Dějiny a systém soukromého práva římského. 4 opravené vydání. Praha: J. Otto, 1910. s. 127.

⁸⁶ BARTOŠEK: Encyklopedie římského..., s. 78.

⁸⁷ BARTOŠEK: Dějiny římského..., s. 120.-121.

institutu více zjištný, jelikož bylo zřizováno schopným otrokům, kteří dokázali s jeho pomocí značně rozmnožovat páново jmění. Nicméně spravování *peculia* muselo být pro otroky pozitivní záležitostí, protože jim umožňovalo žít „svobodnější“ život, získávat fakticky vlastní majetek a případně se poté vykoupit na svobodu. Jako *peculium* mohl zřídít pán též věci, jichž otrok nabyl darem nebo vlastním přičiněním (*peculium adventicium*).⁸⁸ K ručení za závazky otroka, které vznikly z *peculia* viz kapitola č. 6.2.4.

3.2 Pozdní Římská republika a principát

Počátkem 3. století př. n. l. se široce rozvinulo soukromé vlastnictví a upevnily tvrdé otrokářské vztahy (namísto zaniklých vztahů patriarchálních). Poté co si Řím roku 265 př. n. l. podrobil Itálii až po řeku Rubikon, postavil se v rámci sporu o Sicílii jiné otrokářské velmoci – Kartágu. Následovaly tři Punské války. Ve všech Římané zvítězili a po poslední z nich srovnali Kartágo se zemí.⁸⁹ V důsledku toho Řím získal dominantní postavení ve Středomoří a začalo do něj proudit velké množství válečných zajatců, kteří se stávali otroky.⁹⁰ Příliv otroků měl za následek prudký hospodářský rozmach. Jeho předpokladem byly právě tyto levné pracovní síly, otroci, kteří se stali hlavní výrobní silou, zvláště pro nejhrušší a fyzicky nejnamáhavější práce.

Ve 2. století př. n. l. se Řím stal definitivně nejmocnějším státem v oblasti Středozevního moře, a to zejména dobytím Makedonie, Řecka a územními zisky v Malé Asii, severní Africe a v Galii. V tomto století také dosáhl počet otroků maxima – v průměru na dva svobodné připadal jeden otrok. Jejich cena proto klesla na minimum, což se odrazilo i v zacházení s nimi, kdy často umírali už po několika letech nesnesitelné dřiny. Tyto okolnosti byly živnou půdou pro dílčí, ale i mohutná povstání otroků.⁹¹ První dvě velké vzpoury (zemědělských) otroků (asi 136-132 a 104-101 př. n. l.) se odehrály na Sicílii. K třetímu a největšímu povstání vedenému gladiátory v čele se Spartakem došlo na území dnešní Itálie v letech 73-71 př. n. l.⁹²

V průběhu 1. století př. n. l. se zacházení se zemědělskými otroky, kterých byla většina, ještě zhoršilo. Byli považováni za pouhé výrobní nástroje, které bylo třeba udržovat jenom proto, aby fungovaly. Za sebemenší provinění byli trestáni krutě, často i smrtí ukřižováním. Vzurní otroci pracovali s okovy na nohou, líní a nespolehliví byli zařazováni do robotárny, kde byl režim ještě tvrdší.⁹³ Pán mohl se svým otrokem nakládat podle libosti a směl ho i

⁸⁸ BARTOŠEK: Encyklopedie římského..., s. 207.

⁸⁹ BARTOŠEK: Dějiny římského..., s. 21.

⁹⁰ RODRIGUEZ: The Historical..., s. 16.

⁹¹ BARTOŠEK: Dějiny římského..., s. 22.-23.

⁹² BURIAN, Jan. Řím. Světla a stíny antického velkoměsta. 1. vydání. Praha: Svoboda, 1970. s. 87.

⁹³ BARTOŠEK: Dějiny římského..., s. 24.-25.

beztrestně zabít (*ius vitae necisque* – právo nad životem a smrtí⁹⁴). Otok neměl právní osobnost, nicméně nešlo pominout, že i přesto byl lidskou bytostí, a tudíž patřil do svazku rodiny jako *persona alieni iuris* (osoba podrobená cizí moci⁹⁵).⁹⁶ Pánova moc nad otrokem nebyla pouze ryším vlastnictvím (*dominium*), ale také mocí rodinnou (*potestas*).⁹⁷ Označovala se jako *dominica potestas*.⁹⁸

Politické a hospodářské problémy, které stíhaly Řím v 1. století př. n.l., se vyhroutily do takové míry, že způsobily krizi republiky. Forma vlády vytvořená kdysi městským státem už nevyhovovala potřebám rozlehlé říše, např. z toho důvodu, že zjevně preferovala území dnešní Itálie a stavěla ostatní teritoria do podřízeného postavení vykořisťovaných a více méně bezprávných partnerů. Kritickou situaci se pokusili vyřešit dlouhodobé či trvalé diktatury (Lucius Cornelius Sulla, výlučný konzulát Gnaea Pompeia Magna, Gaius Julius Caesar), avšak úspěšným se stal až Oktavián Augustus. Po porážce Marka Antonia u Actia se stal jediným pánem ve státě, postupně kumuloval pravomoci různých magistrátů a 13. ledna 27 př. n. l. se stal prvním císařem Římské říše.⁹⁹ Své postavení se však snažil republikánsky maskovat a nechal se oslovovat „*princeps*“ (první občan). Proto se toto období nazývá „principát“. Tento režim již nebyl republikou, ale nebyl ještě skutečnou monarchií.¹⁰⁰

Roku 10 n. l. bylo přijato *senatusconsultum Silanianum*, podle něhož, v případě násilné smrti pána, měli být popraveni všichni otroci, kteří v době smrti byli v jeho blízkosti a neprokázali, že pánovi nemohli pomoci.¹⁰¹ V průběhu 1. století n. l. postupně vysychaly různé zdroje přílivu otroků (válečné zajetí, dodávky pirátů) - v důsledku *Pax Romana*¹⁰² - a začínal klesat jejich počet, který byl místy pociťován v nedostatku pracovních sil. Z ekonomických důvodů docházelo ke zlepšování jejich právního postavení (např. otroci Asklépiovi, viz. kapitola č. 5.3), neboť došlo ke dvojnásobnému (někdy i většímu) zvýšení jejich cen. Nicméně co se týče výroby, otrocká práce stále zůstávala stěžejní.¹⁰³ V souvislosti se zánikem *censu* zaniklo i *manumissio censu* (viz kapitola č. 5.2.1).

---

⁹⁴ BARTOŠEK: Encyklopedie římského..., s. 148.

⁹⁵ Tamtéž, s. 210.

⁹⁶ BARTOŠEK: Dějiny římského..., s. 127.

⁹⁷ SOMMER, Otakar. Učebnice soukromého práva římského - Díl I. 1. vydání. Praha: Spolek československých právníků Všehrd, 1946. s. 175.

⁹⁸ HEYROVSKÝ: Dějiny a systém..., s. 126.

⁹⁹ KINCL, SKŘEJPEK, URFUS: Římské právo..., s. 22.-24.

¹⁰⁰ BARTOŠEK: Encyklopedie římského..., s. 221.-222.

¹⁰¹ SOMMER: Učebnice... Díl I..., s. 175.

¹⁰² Mírový stav nastolený Augustem, za něhož se uvnitř Římské říše dvě století neválčilo; BARTOŠEK, Milan. Encyklopedie římského práva. 2. vydání. Praha: Academia, 1994., s. 203.

¹⁰³ BARTOŠEK: Dějiny římského..., s. 28.

První polovina 2. století n. l. je označována jako „zlatý věk Římské říše“. V důsledku Trajánových výbojů dosáhla říše svého největšího územního rozsahu. Noví otroci už tolik nepřibývali. Dvě třetiny všech otroků tvořili *vernae* (otroci narozeni v pánově domě¹⁰⁴). Jejich právní postavení se nadále zlepšovalo. Na základě konstitucí císaře Antonia Pia bylo zakázáno, aby pán bezdůvodně usmrtil svého otroka a stanoveno, že otrok, který prchl pro nespravedlivé zacházení od svého pána, se směl uchýlit pod ochranu do chrámu nebo k soše panujícího císaře a jeho pán byl poté povinen jej prodat někomu jinému.^{105,106} Druhá polovina tohoto století je charakteristická ekonomickým a sociálním poklesem způsobeným válkami, které vyčerpaly státní pokladnu, a morovou epidemií. Počet otroků se dále snižoval, což začalo způsobovat vážné hospodářské obtíže. Velkostatky místo nich začali obdělávat *coloni* (svobodní občané, kterým byla pronajímána půda za peníze nebo část úrody¹⁰⁷).¹⁰⁸

3.3 Konec principátu a dominát

V první dekádě 3. století n. l. se ještě příznivě projevoval vliv vlády Septimia Severa, avšak za vlády jeho nástupců docházelo k rychlému úpadku. Po smrti Marka Aurelia (vládl v letech 161-180 n. l.¹⁰⁹) započala krize rozvinutého otrokářského řádu, která plně propukla po smrti posledního císaře severovské dynastie, Alexandra Severa roku 235 n. l. Základní příčina tkvěla v tom, že otrokářský způsob výroby přestal pro nedostatek otroků fungovat. Novou hlavní výrobní sílu bylo třeba hledat jinde, a to mezi svobodnými pracovníky. V oblasti zemědělství tuto pozici následně zastávali *coloni*, jejichž pracovní i životní podmínky byly přibližovány až na úroveň blízkou té, jakou měli dříve otroci.¹¹⁰

Krizi 3. století (235-285 n. l.) se do značné míry povedlo zažehnat až císaři Diokleciánovi, a to uskutečněním zásadních reforem v téměř celé oblasti státní správy. Mimo jiné odvrhl pokryteckou formu principátu jako kamuflované republikánské magistratury a vystupoval jako všemocný absolutní císař, opravdový pán říše, *dominus*, a dokonce *dominus et deus* („pán a bůh“). Vysoké republikánské magistratury ponechal, ale odebral jim i ty zbytky politické moci, které dosud měly.¹¹¹

---

¹⁰⁴ BARTOŠEK: Encyklopedie římského..., s. 279.

¹⁰⁵ BARTOŠEK: Dějiny římského..., s. 28.-30.

¹⁰⁶ HEYROVSKÝ: Dějiny a systém..., s. 127.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 64.

¹⁰⁸ BARTOŠEK: Dějiny římského..., s. 28.-30.

¹⁰⁹ BURIAN: Řím. Světla..., s. 161.

¹¹⁰ BARTOŠEK: Dějiny římského..., s. 31.

¹¹¹ Tamtéž, s. 32.-33.

Energická vláda Diokleciánova a hlavně Konstantinova vydatně posílila státní moc, což spolu s kladnými výsledky hospodářských reforem vyvolalo ve 4. století relativní oživení hospodářského života, ovšem na nižší úrovni, než tomu bylo za principátu. Jako i dříve, velkostatky obdělávali hlavně *coloni*, kteří byli postupně trvale svazováni s půdou, na níž pracovali a hospodářsky zcela záviseli na velkostatkáři. Svou hospodářskou produkcí jasně převyšovali otroky, jichž dále ubývalo, ne však natolik, abychom nemohli dominát považovat nadále za otrokářský stát. Společenské i právní postavení otroků se dále lepšilo: otrok s větší volností spravoval své *peculium*, pán nad ním už neměl *ius vitae necisque* a nesměl s ním zle nakládat. Otroci též snáze a více způsoby nabývali svobody. Zároveň jak se zlepšovalo postavení otroků, zhoršovalo se postavení kolónů, až se životní podmínky obou těchto tříd prakticky téměř vyrovnaly.¹¹²

Propouštění otroků na svobodu se nyní dělo hojně, a to z důvodů hospodářských (nakolik bylo třeba více „svobodných“ pracovních sil) a kromě toho je velmi podporovala církev. Objevil se i nový způsob propouštění – *manumissio in ecclesia*¹¹³ (viz kapitola č. 3.3.1).

3.3.1 Nástup křesťanství a jeho vliv na otroctví

Několik let po surovém pronásledování křesťanů Diokleciánem nastaly pro křesťanství v Římské říši lepší časy. Začátek tohoto období je tradičně spjat se jménem císaře Konstantina I. Velikého, který nové náboženství chránil a podporoval. Ediktem milánským (313 n. l.) křesťanství zrovnoprávnil s tradičním římským náboženstvím¹¹⁴ a od poloviny 4. století n. l. se stalo monopolní formou vyznání víry.¹¹⁵

Kromě hospodářských vlivů, jako byl úbytek otroků nebo nízká produktivita jejich práce, můžeme přičítat obecný úpadek otroctví z části také křesťanskému učení, které z pohledu otroků pozitivně ovlivňovalo právní úpravu. Např. jim bylo umožněno získat svobodu, jestliže se se souhlasem pána stali mnichy nebo knězi. Od dob Konstantina I. Velikého mohl pán otroka propustit také učiněním prohlášení v kostele před věřícími, které poté výslovně potvrdil přítomný kněz (*manumissio in ecclesia*). Tento způsob propouštění na svobodu, horlivě propagovaný duchovenstvem, se stal poté jedním z nejrozšířenějších. Kněžím bylo umožněno propouštět své otroky neformálně.^{116,117}

---

¹¹² Tamtéž, s. 37.-39.

¹¹³ Tamtéž, s. 137.

¹¹⁴ ZAMAROVSKÝ: Dějiny psané..., s. 345.-346.

¹¹⁵ KINCL, SKŘEJPEK, URFUS: Římské právo..., s. 34.

¹¹⁶ BARTOŠEK: Dějiny římského..., s. 136.-137.

¹¹⁷ KINCL, SKŘEJPEK, URFUS: Římské právo..., s. 66.

Další křesťanská pravidla obsahuje konstituce císařů Theodosia a Honoria, ve které se uvádí, že žádný Žid nemohl vlastnit ani držet otroka, který byl křesťanem. Pokud si taková osoba myslela, že z nějakého důvodu měla právo jej vlastnit (ať už byl tímto pánem Žid nebo příslušník jiné sekty nebo národa) a nechal jej obřezat, tak nejen že tento otrok nabyl svobody, ale jeho pán byl potrestán smrtí.¹¹⁸

Křesťanskému smýšlení císaře Konstantina můžeme nejspíše připisovat i jeho reskript z roku 325 n. l., ve kterém sděluje: „Krvavé podívané nás v období občanského a vnitrostátního klidu netěší. Z toho důvodu se zakazuje, aby se osoby, které se dopustily trestných činů staly gladiátory.“ Dále dodal, ať jsou takové osoby radši odsouzeny k práci v dolech.¹¹⁹ Toto nařízení nemělo nejspíš směřovat k obecnému zákazu gladiátorských zápasů, ale pouze k odstranění trestu *damnatio ad ludum* (*de facto* odsouzení k tomu stát se gladiátorem a zápasit v aréně). S ohledem na to, že osoba odsouzena k takovému trestu se stávala otrokem (viz kapitola č. 5.1.4), můžeme o tomto reskriptu prohlásit, že měl pozitivní vliv na otroctví v tom smyslu, že došlo k odstranění jednoho z přísnějších trestů, na základě kterých se ze svobodného stával otrok (např. odsouzení k práci v dolech bylo považováno za mírnější trest).¹²⁰

---

¹¹⁸ C 1, 10, 1. Citováno dle anglického překladu obsaženého v SCOTT, Samuel P. The Code of Justinian [online]. Droit romain, 1932 [cit. 4. ledna 2021]. Dostupné na <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Anglica/codjust_Scott.htm>.

¹¹⁹ CTh 15, 12, 1. Citováno dle anglického překladu obsaženého v POTTER, David. Constantine And The Gladiators. In The Classical Quarterly, Vol. 60, No. 2. Cambridge: Cambridge University Press, 2010, s. 597.

¹²⁰ POTTER, David. Constantine And The Gladiators. In The Classical Quarterly, Vol. 60, No. 2. Cambridge: Cambridge University Press, 2010, s. 596., 599.-600.

4 Vymezení právního postavení otroků vůči svobodným osobám

4.1 Servi

„A základní rozdělení práva osob je tedy takové, že všichni lidé jsou buď svobodní nebo otroci.¹²¹“

Nesvobodným člověkem se rozumí ten, kdo byl zbavený právní subjektivity, nebyl subjektem práv, ale pouze jejich objektem. Tyto lidi římské právo nazývalo *servi* (otroci). Nemohli mít žádná práva. Jako objekty práv byli především předměty vlastnických práv svých pánů.¹²² Jednalo se o projev zásady „*servus nullum caput habet*“ (otrok nemá právní subjektivitu).¹²³ Podle Římanů bylo otroctví institutem práva národů (*ius gentium* – římské právo majetkové vytvořené v soudní praxi pro spory mezi cizinci nebo mezi cizinci a Římany¹²⁴). Uznávali však, že je v rozporu s přirozeným právem¹²⁵ – rovností všech lidí.¹²⁶ Římští právníci považovali otroctví za neštěstí (viz kapitola č. 5.1.2) a tvrdili, že pokud existovala pochybnost při zjišťování, zda je osoba svobodná, mělo být rozhodnuto ve prospěch svobody (zásada *in favorem libertatis*).¹²⁷

Je třeba poznamenat, že do určité míry byla právní osobnost otrokům přiznávána. Např. za dob principátu v souvislosti s propuštěním magistrátským výrokem (viz kapitola č. 5.3), mohl otrok svůj nárok na propuštění soudně uplatnit.¹²⁸

Před přijetím právní úpravy zlepšující otrokovo postavení s ním mohl pán nakládat jakkoliv – měl i moc nad jeho životem a smrtí. Také jej mohl např. prodat, pronajmout, půjčit, zastavit, propustit či opustit.¹²⁹

Otroci nepožívali žádné přímé právní ochrany. Chránění byli pouze skrze svého pána jako kus majetku. Usmrcení cizího otroka bylo na stejné úrovni jako usmrcení dobytčete, ublížení na těle odpovídalo poškození cizí věci a urážka na cti směřována otrokovi mohla být za urážku

---

¹²¹ Gai. I, 9. Citované podle českého překladu obsaženého v KINCL: Gaius: Učebnice práva..., s. 43.

¹²² KINCL, SKŘEJPEK, URFUS: Římské právo..., s. 55.

¹²³ SOMMER: Učebnice... Díl I..., s. 175.

¹²⁴ BARTOŠEK: Encyklopedie římského..., s. 114.

¹²⁵ Inst. 1, 3, 2. Citované podle českého překladu obsaženého v KRÜGER, Paul, ed. Justiníánské Instituce: Iustiniani Institutiones. Přeložil Peter BLAHO, přeložil Michal SKŘEJPEK. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2010. s. 37.

¹²⁶ D 50. 17. 32. Citováno dle anglického překladu obsaženého v SCOTT, Samuel P. The Digest or Pandects of Justinian [online]. Droit romain, 1932 [cit. 6. ledna 2021]. Dostupné na <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Anglica/digest_Scott.htm>.

¹²⁷ D 50. 17. 20

¹²⁸ HEYROVSKÝ: Dějiny a systém..., s. 127.

¹²⁹ KINCL, SKŘEJPEK, URFUS: Římské právo..., s. 55., 61.

považována jen tehdy, měla-li se urážka dotknout jeho pána.¹³⁰ V souvislosti s úbytkem otroků v Římské říši se začalo jejich postavení postupně zlepšovat (viz str. č. 24-26).

Naproti tomu svobodné osoby byly subjekty práv – byly nositeli práv a povinností. V porovnání s otroky bylo mezi svobodnými mnoho rozdílů. Podle dalších dělení se množství práv, kterými svobodní disponovali, lišilo. V postavení otroků žádné rozdíly nebyly.¹³¹

4.2 Cives Romani a peregrini

Mezi svobodnými římské právo rozlišovalo *cives Romani* (římské občany) a *peregrini* (cizince). Cizinci se dále dělili na *Latini prisici* (členové obcí, které kdysi sdružoval Latinský svaz¹³² - žili v těsném sousedství Říma), *Latini coloniarii* (obyvatelstvo osad, které Římané spolu s Latiny zakládali na území dnešní Itálie)¹³³, cizince, kteří nebyli občany žádné obce (neměli jinou právní osobnost kromě té, kterou jim přiznávalo právo národů, patřili zde *peregrini dediticii* a *dediticiorum numero* - viz kapitola č. 5.2.3) a cizince, kteří byli občany ostatních obcí poddaných Římu nebo s ním spřátelených.¹³⁴

Privilegovaná vrstva obyvatelstva, římsští občané, byli nositeli všelijakých veřejných i soukromých práv. Mezi veřejná práva náleželo právo hlasovat na lidovém shromáždění (*ius suffragii*), právo vykonávat státní úřady (*ius honorum*) nebo právo (povinnost) bojovat v řadách národního vojska. Soukromá práva byla charakterizována *ius commercii* (právo obchodu – právo mít účast na majetkových právech a uzavírat právní jednání), *ius connubii* (právo uzavřít řádný sňatek) a *testamenti factio* (testamentární způsobilost).

Původně byla tato soukromá práva přiznávána pouze římským občanům, později bylo *ius commercii*, *ius connubii* i *testamenti factio* uděleno také nejbližším sousedům Římanů – *Latini prisici*. *Latini coloniarii* disponovali pouze *ius commercii* a *testamenti factio* – tato práva (označována jako *ius Latii*) byla později přiznávána i privilegovaným mimoitalským provinciím (např. r. 75 n. l. celé Hispánii¹³⁵). Ačkoliv *lex Iuniana Norbana* přiznával propuštěncům podle praetorského práva stejné postavení jako měli *Latini coloniarii*, neměli *testamenti factio*. Co se týče obyvatel mimoitalských (nepřilegovaných) provincií, nebyla

---

¹³⁰ Tamtéž, s. 63.

¹³¹ Inst. 1, 3, 4 a 5. Citované podle českého překladu obsaženého v KRÜGER: Justiniánské Institute..., s. 37.

¹³² BARTOŠEK: Encyklopedie římského..., s. 153.

¹³³ KINCL, SKŘEJPEK, URFUS: Římské právo..., s. 57.-58.

¹³⁴ HEYROVSKÝ: Dějiny a systém..., s. 144.

¹³⁵ Tamtéž, s. 145.

jim přiznávána žádná z výše zmíněných soukromých práv. Latinové, a pochopitelně ani další cizinci, nedisponovali žádnými veřejnými právy římského práva.¹³⁶

Roku 90 př. n. l. přiznal *lex Iulia de civitate* římské občanství všem Latinům.¹³⁷ O téměř 3 století později, roku 212 n. l. císař Caracalla sjednotil postavení obyvatelstva Římské říše a téměř všem svobodným osobám v říši udělil římské občanství,¹³⁸ s výjimkou cizinců, kteří nebyli příslušníky žádné obce.

I když se může na první pohled zdát, že cizinci, kteří nebyli Latiny, měli stejné postavení jako otroci, protože nedisponovali žádnými soukromými nebo veřejnými právy dle *ius civile*, je třeba mít na paměti, že se stále jednalo o subjekty práva – ne o objekty. Byli nositeli práv a povinností pramenících z jejich domovského právního řádu (princip personality práva) a při uzavírání obligačních právních jednání s Římany či s jinými cizinci na římském teritoriu se tyto vztahy řídily podle *ius gentium*. Pokud cizinci nebyli příslušníky žádné obce, neměli žádné vlastní, národní právo, které by se na jejich postavení vztahovalo. Jejich status se řídil výhradně podle *ius gentium*.

4.3 Personae sui iuris a alieni iuris

Římští občané se dále dělili na osoby svého práva – svéprávné (*personae sui iuris*) a na osoby cizímu právu podřízené (*personae alieni iuris*).

Osobou *sui iuris* byl primárně *pater familias* (otec rodiny), který měl nad členy rodiny i majetkem prakticky neomezenou moc. Byl jediným plně oprávněným a nikomu jinému neodpovědným členem rodinného kolektivu. Pod jeho moc typicky spadala manželka a děti. Zároveň nesl odpovědnost za delikty či jiná protiprávní jednání osob podřízených. Pachatel zůstával stranou, způsobenou škodu musel hradit ten, jehož moci byl pachatel podřízen. Osobou *sui iuris* byl také emancipovaný syn (propuštěný z rodinného svazku otcem rodiny) nebo žena po rozvodu, smrti manžela nebo smrti *patera familias*.

Ostatní rodinní příslušníci byli podřízeni právu hlavy rodiny – byli *alieni iuris*. Ve starších dobách nemohli mít žádný majetek, vše co nabývali, patřilo otci rodiny. Postupným

¹³⁶ KINCL, SKŘEJPEK, URFUS: Římské právo..., s. 57.-58., 286.

¹³⁷ HEYROVSKÝ: Dějiny a systém..., s. 145.

¹³⁸ SOMMER: Učebnice... Díl I..., s. 173.

vývojem se postavení těchto osob rozvolňovalo (zejména postavení synů a manželek, dcery byly na moci otce rodiny závislé děle).¹³⁹ Mezi *personae alieni iuris* patřili také otroci.¹⁴⁰

Status osob *alieni iuris* býval přirovnávan k postavení otroků – nemohli mít vlastní majetek, nemohli vykonávat moc nad svými dětmi, neměli *testamenti factio*, byli podřízeni určité osobě, pro kterou nabývali majetek a která nad nimi měla *ius vitae necisque*. Osoby *alieni iuris* se dokonce mohly ocitnout v tzv. „dočasném otroctví“ (viz kapitola č. 5.1.7). Hlavním rozdílem mezi těmito skupinami bylo to, že osoby *alieni iuris* byly stále svobodné, byly nositelé práv. Synové měli veřejná práva, mohli zastávat vysoké veřejné funkce a stále být pod moci *pater familias*.¹⁴¹ Náleželo jim *ius commercii* i *ius conubii* (manželky a dcery podle klasického práva nemohly uzavírat smlouvy). Syn *pater familias* mohl nabýt moc nad svou ženou a potomky, ale dokud byl pod otcovskou mocí, nemohl ji vykonávat.¹⁴² Co se týče práva nad životem a smrtí ve vztahu ke svobodným osobám *alieni iuris*, bylo třeba, aby před potrestáním smrtí zasedl nejdříve soud složený z nejbližších příbuzných a přátel. Od roku 374 n. l. už otec rodiny neměl právo nad životem a smrtí svých dětí vůbec. Porušení tohoto pravidla bylo trestné.¹⁴³

4.4 Libertini a ingenui

Další dělení svobodných osob v římském právu vycházelo z toho, zda se určitá osoba již narodila jako svobodná (*ingenuus*) či zda byla propuštěna na svobodu, byla-li předtím otrokem (*libertinus*).¹⁴⁴ Propuštěncovo postavení se lišilo v tom, že zpravidla existovala osoba (bývalý pán) – tzv. patron – se kterou měl specifický vztah (*patronatus*¹⁴⁵). Propuštěnec byl povinen zachovat mu věrnost, náležitou úctu a směl ho žalovat jen se souhlasem praetora. Patron jej mohl při splnění určitých podmínek „znovupovolat do otroctví“ (viz kapitola č. 5.1.3). Také měl zákonné dědické právo po propuštěnci či právo být jeho poručníkem, byl-li nedospělý. Zároveň měly obě strany vůči sobě povinnost vzájemně se podporovat v době nouze, a to i dokonce poskytováním nezbytné obživy. Patronova oprávnění vůči propuštěnci přecházela na jeho potomky, avšak tato práva již nebylo možno uplatňovat vůči propuštěncovým potomkům, kteří se rodili jako *ingenui*.¹⁴⁶

¹³⁹ KINCL, SKŘEJPEK, URFUS: Římské právo..., s. 58.-59.

¹⁴⁰ Gai. I, 48 a 52. Citované podle českého překladu obsaženého v KINCL: Gaius: Učebnice práva..., s. 53

¹⁴¹ KINCL, SKŘEJPEK, URFUS: Římské právo..., s. 59., 286.

¹⁴² HEYROVSKÝ: Dějiny a systém..., s. 158.

¹⁴³ SOMMER: Učebnice... Díl I..., s. 158.-159.

¹⁴⁴ Gai. I, 10 a 11. Citované podle českého překladu obsaženého v KINCL: Gaius: Učebnice práva..., s. 43.

¹⁴⁵ BARTOŠEK: Dějiny římského..., s. 121.

¹⁴⁶ KINCL, SKŘEJPEK, URFUS: Římské právo..., s. 66.

Propuštěnec nemohl svého patrona žalovat infamující žalobou (*actio famosa*).¹⁴⁷ Jednalo se o žaloby, na základě kterých byla odsouzenému způsobena právní újma na cti (*infamia mediata*) a omezena jeho způsobilost k právnímu jednání. Stal se tak např. nezpůsobilým zastupovat a činit jiné návrhy na soudě nebo být svědkem při právním jednání.¹⁴⁸ Propuštěnci tedy nebylo umožněno podat vůči patronovi *actio furti* (žaloba z krádeže - sloužila k potrestání pachatele pokutou), *actio depositi directa* (žaloba deponenta vůči deponitáři pro nároky ze smlouvy o úschově), *actio mandati directa* (žaloba mandanta proti mandatáři pro nároky z příkazní smlouvy) aj.¹⁴⁹

Pokud narozený na svobodě upadl do otroctví a poté byl propuštěn, byl považován za narozeného na svobodě, jelikož propuštění na svobodu nesnižovalo postavení v době narození.¹⁵⁰

Dalším významným rozdílem mezi *libertini* a *ingenui* byl ten, že *libertinus* nemohl zastávat veřejné úřady a jeho hlasovací právo v komiciích (lidových shromážděních) bylo omezeno.

V období římského království a rané republiky byla patronova práva rozsáhlá, mohl např. propuštěnce za porušení jeho povinností potrestat i smrtí, zatímco porušením svých závazků vůči propuštěnci se vydával pouze „pomstě bohů“. Během pozdní republiky a principátu patronova moc slábla a postupně se měnila v povinnost chránit propuštěnce. Někteří propuštěnci se za principátu vypracovali až do takové pozice, že jim bylo uděleno právo „nosit zlatý prsten“ (*ius anuli aurei*), čímž se co do veřejných práv stali rovnoprávními s *ingenui*, *patronatus* byl ale stále zachován. Později byla určitým propuštěncům císařem přiznána výsada *natallum restitutio* (navrácení svobodného rodu), v jejímž důsledku bylo odstraněno „očernění rodu“ otrockým původem¹⁵¹ a zároveň zanikal *patronatus*.¹⁵² K tomuto úkonu bylo potřeba souhlasu patrona nebo jeho syna.¹⁵³

Císař Commodus stanovil, že právo nosit zlatý prsten je odňato těm, kteří jej obdrželi bez povědomí nebo souhlasu jejich patronů.¹⁵⁴ Za Justiniána bylo *ius anuli aurei* spojeno již se

---

¹⁴⁷ HEYROVSKÝ: Dějiny a systém..., s. 928.

¹⁴⁸ KINCL, SKŘEJPEK, URFUS: Římské právo..., s. 79.

¹⁴⁹ BARTOŠEK: Encyklopedie římského..., s. 28., 34.-36., 90.

¹⁵⁰ Inst. 1, 4, 1. Citované podle českého překladu obsaženého v KRÜGER: Justiniánské Institute..., s. 37.

¹⁵¹ BARTOŠEK: Dějiny římského..., s. 121., 129.

¹⁵² KINCL, SKŘEJPEK, URFUS: Římské právo..., s. 67.

¹⁵³ SOMMER: Učebnice... Díl I..., s. 181.

¹⁵⁴ D 40. 10. 3.

samotným propuštěním. K nabytí plné ingenuity stačilo, vzdal-li se patron svého patronátního práva.¹⁵⁵

---

¹⁵⁵ SOMMER: Učebnice... Díl I..., s. 181.

5 Vznik a zánik otroctví

Z předchozích kapitol již vyplynulo, že osoba, která byla otrokem, jím nemusela nutně být od narození až do smrti. V římské společnosti existovalo mnoho faktorů a způsobů, které určovaly, kdo a za jakých podmínek se mohl stát otrokem či naopak nabýt svobodu. Některé z nich můžeme pozorovat po celou dobu vývoje římského práva, jiné jsou charakteristické pro jednotlivá období.

5.1 Způsoby vzniku otroctví

V Institucích, učebnici tehdejšího platného římského práva z roku 533 n. l., publikované východořímským císařem Justiniánem¹⁵⁶, se uvádí: „Otroky se pak buď rodí nebo stávají. Rodí se z našich otrokyň. Stávají se jimi podle práva národů, to je válečným zajetím, a podle práva civilního, jestliže se člověk starší dvaceti let sám prodal do otroctví.“¹⁵⁷

Následující kapitoly se budou věnovat těmto typům vzniku otroctví a dalším způsobům, mezi které patřilo zotročení pro nevděk, zotročení z trestu, ale také těm, které již za vlády císaře Justiniána neexistovaly (zotročení pro hrubé porušení občanských povinností, dlužní otroctví). Konečně je poté zmíněno dočasné otroctví a zisk otroků skrze mezinárodní obchod.

Obecně můžeme rozlišovat vznik otroctví podle *ius gentium* (práva národů) - válečné zajetí a narození z otrokyně - a podle *ius civile* (práva římských občanů), kam se řadí ostatní způsoby.¹⁵⁸

5.1.1 Válečné zajetí

Historicky nejstarším způsobem vzniku otroctví, který byl běžnou praxí již od království a přetrval až do císařství, bylo válečné zajetí. Ke hromadnému zotročování nepřátel docházelo nicméně pouze výjimečně, jelikož dobovačné války nebyly nikdy hlavním zdrojem otroků.¹⁵⁹ Mezi takové konflikty můžeme zařadit např. Galské války (58-50 př. n. l.¹⁶⁰) nebo Panské války (264-241 př. n. l., 218-201 př. n. l. a 149-146 př. n. l.¹⁶¹). Zajatci ve válce se stali otroky státními.¹⁶²

---

¹⁵⁶ KRÜGER: Justiniánské Instituce..., s. 7.

¹⁵⁷ Inst. 1, 3, 4. Tamtéž, s. 34.

¹⁵⁸ HEYROVSKÝ: Dějiny a systém..., s. 128., 129.

¹⁵⁹ KINCL, SKŘEJPEK, URFUS: Římské právo..., s. 61.

¹⁶⁰ KOVAŘÍK, Jiří. Římské války III, Caesarovy legie. 1. vydání. Třebíč: Akcent, 2015. s. 67, 248.

¹⁶¹ ZAMAROVSKÝ: Dějiny psané..., s. 159, 168, 181, 183.

¹⁶² SOMMER: Učebnice... Díl I..., s. 177.

Válečné zajetí nemělo vždy za následek zotročení. Zajatci bývali také popravováni, propouštění po zaplacení výkupného a v nejšhovívavějších případech propouštění bez požadavku zaplacení výkupného.¹⁶³ Odhaduje se, že mezi lety 299-50 př. n. l. tvořili váleční zajatci přibližně pouhých 14-30 % z celkového počtu otroků v Římské republice.¹⁶⁴

Nahlédneme-li i k ostatním starověkým civilizacím, zjistíme, že tento způsob získávání otroků nebyl cizí ani např. Egypťanům, Řekům nebo Peršanům. Římské právo muselo tudíž analogicky pamatovat na situace, kdy do zajetí nepřítele padl římský občan. V takovém případě se počítalo s tím, že se z této osoby stal v cizině otrok. Z právního pohledu přestával existovat, neboť jej stíhala tzv. *capitis deminutio maxima*¹⁶⁵ (změna právního postavení římského občana spočívající ve ztrátě svobody, a tím i všech veřejných a soukromých práv¹⁶⁶).

Avšak i po válečném zajetí stále existovala možnost, že se zajatci povede uprchnout nebo že bude propuštěn a vrátí se na teritorium Říma nebo spřáteleného státu. V takové situaci mu pak svědčilo *ius postliminii*, které zaručovalo okamžitý vstup do jeho dřívějších práv a povinností. Hledělo se na něj, jako kdyby v zajetí vůbec nebyl. Toto právo ale nepůsobilo vůči všem původním právním vztahům zajatce ani vůči všem zajatcům. Věcný rozsah *ius postliminii* byl limitován vztahy více faktického rázu jako bylo např. manželství nebo držba, které v důsledku *capitis deminutio maxima* zanikaly. Z osobního rozsahu byli vyloučeni přeběhlíci, ti, co se nepříteli vzdali dobrovolně a také ti, již byli vydáni nepříteli pro porušení mezinárodních dohod.¹⁶⁷

S ohledem na vývoj postavení zajatce stojí za zmínku *lex Hostilia*, zákon vydaný během období republiky, poskytující ochranu majetku zajatce před krádežemi, jímž bylo nepřímě vyjádřeno, že i v době válečného zajetí se zajatci vyhrazují určitá práva – především právo vlastnické.¹⁶⁸

Méně šťastnou alternativou zajatcova osudu byla jeho smrt v otroctví. V dědickém právu nebyly důsledky této skutečnosti až do vydání *lex Cornelia de captivis* (cca 150-80 př. n. l.) důsledně řešeny. Testament sepsaný římským občanem předtím, než upadl do zajetí, se po

---

¹⁶³ WICKHAM, Jason P. *The Enslavement of War Captives by the Romans to 146 BC*. Liverpool, 2014. 206 s. Thesis submitted in accordance with the requirements of the University of Liverpool for the degree of Doctor in Philosophy. Vedoucí diplomové práce Dr. Colin Adams.

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 202.

¹⁶⁵ KINCL, SKŘEJPEK, URFUS: *Římské právo...*, s. 63.

¹⁶⁶ BARTOŠEK: *Encyklopedie římského...*, s. 52.

¹⁶⁷ KINCL, SKŘEJPEK, URFUS: *Římské právo...*, s. 63.

¹⁶⁸ BARTOŠEK, Milan. *Captivus – studie o právním postavení římského občana - válečného zajatce*. 1. vydání. Praha: Knihovna sborníku věd právních a státních, 1948. s. 185.

upadnutí do zajetí stal bezúčinným z důvodu nedostatku aktivní testamentární způsobilosti zůstavitele v době smrti. *Lex Cornelia de captivis* tuto situaci řeší fikcí, podle které se na zajatce hledí „jako kdyby zemřel v obci“, tedy jako kdyby v okamžik smrti byl římským občanem s aktivní testamentární způsobilostí. Účinnost testamentu tak byla zachována (nebyl-li neplatný nebo neúčinný z jiných důvodů). Zároveň tato fikce utváří výjimku z pravidla, kdy zůstavitel musel mít aktivní testamentární způsobilost od sepsání testamentu až do smrti.¹⁶⁹

5.1.2 Narození

Člověk se stával otrokem narozením, narodil-li se matce – otrokyni. Nerozhodovalo přitom, jestli byl otcem otrok nebo svobodný člověk. V případě, že se dítě narodilo svobodné ženě a otrokovi, nestalo se otrokem, neboť určujícím kritériem byla původně pouze matčina svoboda či nesvoboda v době porodu. Počala-li jako otrokyně, ale v době narození již byla svobodná, dítě bylo svobodné. Později začal převládat názor, podle něhož jestli počala žena jako svobodná, ale porodila jako otrokyně, stalo se dítě svobodným, neboť neštěstí matky nemohlo jít k újmě dítěte. Dokonce i tehdy, kdy matka počala jako otrokyně, poté byla propuštěna na svobodu a před porodem byla znova zotročena, se dítě rodilo jako svobodné – postačovalo, že matka byla aspoň po krátkou dobu (během těhotenství) svobodná.¹⁷⁰

Dítě narozené z nesvobodné matky patřilo pánovi, kterému patřila matka. Otroci narození v pánově domě (*vernae*) byli stálým zdrojem otroků napříč dějinami starověkého Říma. Svého největšího významu nabyl tento způsob vzniku otroctví v období císařství, nicméně byl důležitý již v dřívějších dobách.¹⁷¹

5.1.3 Zotročení pro nevděk

Latinsky také označováno jako *revocatio in servitute*, doslovně přeloženo - „znovupovolání do otroctví“. Otrokem se touto cestou mohl stát pouze *libertinus*, a to za podmínky, že se vůči svému patronovi zachoval „nevděčně“.¹⁷² Avšak ne každá nevděčnost byla stíhána zotročením. Tresty se různily podle závažnosti provinění – bylo např. možné propuštěnce pouze pokárat, uložit mu pokutu, zbičovat ho nebo odsoudit jej k práci v dolech. Z období republiky neexistují žádné texty, které by dokládaly, že by ke *revocatio in servitute* docházelo již tehdy. Roku 4 n. l. byl vydán *lex Aelia Sentia*, který patronovi umožňoval podat

---

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 161.-165.

¹⁷⁰ Inst. 1, 4, pr. Citované podle českého překladu obsaženého v KRÜGER: Justiniánské Instituce..., s. 39.

¹⁷¹ KINCL, SKŘEJPEK, URFUS: Římské právo..., s. 61.

¹⁷² Tamtéž, s. 61.

vůči svému propuštěnci žalobu z důvodu jeho nevděčného chování, každopádně o trestu znovupovolání do otroctví se v něm nehovoří.¹⁷³

Na první zmínku o trestu tohoto typu poukazuje právník Marcianus ve svém fragmentu. Píše v něm: „Božský císař Claudius nařídil, aby propuštěnec, kterému bylo prokázáno, že navedl jiného k tomu, aby zpochybnil občanský status jeho patrona, se znovu stal patronovým otrokem.“¹⁷⁴ Obecné pravidlo položil až císař Commodus ve 2. stol. př. n. l., kdy stanovil, že bude-li prokázáno, že se propuštěnec ke svému patronovi choval hrubě, vážně jej zbil nebo jej opustil v chudobě či během nemoci, bude svým patronem zotročen a pokud ani toto nepomůže, bude prodán magistrátem a cena vyplacena patronovi.¹⁷⁵

5.1.4 Zotročení z trestu

V latině *servitus poenae* – byla forma otroctví charakteristická pro období císařství.¹⁷⁶ Docházelo k němu tehdy, když svobodná osoba spáchala trestný čin, za který šlo uložit určitý druh trestu. Pachatel se stal otrokem římského státu odsouzením k tomuto specifickému trestu. Šlo např. o odsouzení k práci v dole anebo o tresty smrti (předhozením šelmám, (ozbrojeným) bojem proti gladiátorovi atd.). Státu propadnul všechno jeho majetek.¹⁷⁷ Co se týče trestu práce v dolech, císař Antonius Pius stanovil, že staří a nemohoucí trestanci mohou být propuštěni po 10 letech výkonu trestu, v případě že mají příbuzné, kteří by se o ně starali. *Servus poenae* nemohl být propuštěn manumissí, mohl být propuštěn pouze císařovou milostí.¹⁷⁸ Později císař Justinián svým nařízením stanovil, že odsouzení k práci v dole již nemá za následek zotročení.¹⁷⁹

S ohledem na povahu trestu smrti vyvstává otázka, proč zároveň právní úprava stíhala odsouzeného právní smrtí (*capitis deminutio maxima*), když bylo uloženo primárně usmrcení faktické? Odpovědí podle všeho je, aby z něj mohly být mučením a obdobnými způsoby extrahovány informace např. o spolupachatelích apod. v období od odsouzení do vykonání trestu.¹⁸⁰

---

¹⁷³ BUCKLAND: The Roman..., s. 422.-424.

¹⁷⁴ D 37. 14. 5.

¹⁷⁵ D 25. 3. 6. 1.

¹⁷⁶ KINCL, SKŘEJPEK, URFUS: Římské právo..., s. 62.

¹⁷⁷ SOMMER: Učebnice... Díl I..., s. 177.

¹⁷⁸ BUCKLAND: The Roman..., s. 404., 410.

¹⁷⁹ HEYROVSKÝ: Dějiny a systém..., s. 131.

¹⁸⁰ BUCKLAND: The Roman..., s. 404.

Podle *Senatusconsultum Claudianum* (usnesení senátu z doby císaře Claudia, zrušené až císařem Justinianem¹⁸¹) stíhalo zotročení římskou občanku, která neuposlechla trojího varování majitele a nepřerušila soužití s jeho otrokem. V pozdní době císařské trvale ztrácel svobodu Říman starší 20 let, který se nechal prodat jako otrok, aby se s prodávajícím dělil o tržebnou cenu¹⁸² a to tím způsobem, že mu bylo zakázáno soudně se domáhat svobody. Jestliže ale kupující věděl, že kupuje svobodného, nevznikla překážka tvrzení a soudního domáhání se svobody. Tato forma vzniku otroctví dopadá i na jiné smluvní typy jako např. na smlouvu zástavní nebo darovací, ačkoliv je zde těžké aplikovat „rozdělení tržebné ceny“.¹⁸³ V tomto případě a podle *Senatusconsultum Claudianum* se potrestaný stal otrokem soukromé osoby.¹⁸⁴

5.1.5 Zotročení pro hrubé porušení občanských povinností

Tento typ vzniku otroctví byl charakteristický pouze pro období republiky, a to v případě, kdy se občan vyhýbal vojenské službě nebo se nedostavil k *censu*¹⁸⁵ (sčítání všech občanů a jejich majetku k účelům vojenským, politickým a daňovým¹⁸⁶). Taková osoba mohla být poté na základě výše uvedených (veřejnoprávních) důvodů prodána do ciziny.¹⁸⁷

5.1.6 Dlužní otroctví

V Zákoně XII desek se uvádí, že dlužník, který byl odsouzen a jenž nesplnil v dodatečně lhůtě svůj dluh, mohl být „prodán za Tiberu“ (tedy být zotročen a prodán do ciziny) nebo mohl být potrestán na hrdle – usmrcen.¹⁸⁸ Na rozdíl od zotročení pro hrubé porušení občanských povinností docházelo zde ke vzniku otroctví prodejem do ciziny ze soukromoprávního důvodu.¹⁸⁹

Stát se takto otrokem bylo možné jenom v nejstarším období vývoje římského práva. Roku 326 př. n. l. byl přijat *lex Poetelia*, kterým bylo dlužní otroctví zrušeno a bylo stanoveno, že za své dluhy ručí římský občan pouze svým majetkem.¹⁹⁰ Dlužníka však bylo možno dočasně zadržet, aby si dluh odpracoval (viz. další kapitola).¹⁹¹

---

¹⁸¹ HEYROVSKÝ: Dějiny a systém..., s. 130.

¹⁸² KINCL, SKŘEJPEK, URFUS: Římské právo..., s. 62.

¹⁸³ BUCKLAND: The Roman..., s. 428., 429.

¹⁸⁴ SOMMER: Učebnice... Díl I..., s. 177.

¹⁸⁵ KINCL, SKŘEJPEK, URFUS: Římské právo..., s. 62.

¹⁸⁶ BARTOŠEK: Encyklopedie římského..., s. 57.

¹⁸⁷ SOMMER: Učebnice... Díl I..., s. 177.

¹⁸⁸ LDT III, 5. Citováno podle českého překladu obsaženého v SKŘEJPEK: Prameny římského..., s. 33.

¹⁸⁹ SOMMER: Učebnice... Díl I..., s. 177.

¹⁹⁰ KINCL, SKŘEJPEK, URFUS: Římské právo..., s. 62.

¹⁹¹ SOMMER: Učebnice... Díl I..., s. 139.

5.1.7 EXKURS: Zotročení dočasné – osoby v *mancipiu*

Na rozdíl od způsobů zmíněných výše se osoby stížené tímto dočasným otroctvím (*servi loco*) nestávaly otroky v pravém slova smyslu – nepřicházely o svou svobodu.

Typickým příkladem, kdy mohla být svobodná osoba dočasně zotročena, byla situace, kdy *persona alieni iuris*, např. syn, spáchal nějaký delikt vůči třetí osobě a *pater familias* byl povinen uhradit vzniklou škodu, přičemž uhrazení požadované částky se vyhnul tím, že vydal pachatele poškozenému, aby danou škodu odpracoval. Po odpracování a nahrazení škody se vrátil zpět pod moc svého *pater familias*. Tato dočasnost nepřímou způsobila na poškozeného v tom smyslu, aby se vůči pachateli nechoval krutě a urážlivě, neboť po skončení podřízenosti mohl být právě z těchto důvodů žalován.¹⁹²

V dočasném otroctví se také mohl ocitnout dlužník, který nebyl schopen splatit dluh a byl soudem přičleněn věřiteli. V nejstarších dobách se mohl touto cestou vyhnout usmrcení nebo prodání do ciziny. Dále bylo dočasně zotročeno dítě prodané z nouze (avšak trojím prodejem byl syn osvobozen od otcovské moci¹⁹³ – stal se *sui iuris*) nebo podle starého práva zloděj dopadený při krádeži (*fur manifestus*). Dobrovolně toto přechodné otroctví podstupoval *auctoratus*,¹⁹⁴ což byl svobodný člověk, jenž uzavřel smlouvu s *lanistou* (majitelem gladiátorské školy), kterou se zavazoval, že po určitou dobu bude trénovat v gladiátorské škole, bude zápasit jako gladiátor a že může být „upálen, spoután zbičován, zbit nebo usmrcen“. Důležitou náležitostí obsahu této smlouvy bylo také ujednání o příjmech, které měl *auctoratus* dostávat. Právě příslib výdělků byl vedle slávy nejspíše hlavním důvodem, proč tak někteří svobodní činili.¹⁹⁵ Podle právníka Ulpiana stíhalo ty, kteří se nechali najmout za peníze, aby zápasili v aréně, *infamia*¹⁹⁶ *immediata* – bezprostřední právní újma na cti, která omezovala způsobilost k právnímu jednání.¹⁹⁷ Přímo postihovala pachatele některých nezákonných a nemravných činů nebo osoby vykonávající některá povolání (např. herce nebo prostitutky).¹⁹⁸

5.1.8 EXKURS: Mezinárodní obchod

Tato kategorie nespadá mezi způsoby vzniku otroctví, ale stejně jako válečné zajetí nebo narození z otrokyně patří mezi významné a stálé zdroje otroků během římských dějin. Zařadil

¹⁹² KINCL, SKŘEJPEK, URFUS: Římské právo..., s. 62.

¹⁹³ LDT IV, 2b. Citováno podle českého překladu obsaženého v SKŘEJPEK: Prameny římského..., s. 33.

¹⁹⁴ KINCL, SKŘEJPEK, URFUS: Římské právo..., s. 67.

¹⁹⁵ KNAPP, Robert. Invisible Romans: Prostitutes, outlaws, slaves, gladiators, ordinary men and women ... The Romans that history forgot. 1. vydání. Great Britain: Clays, Bungay, Suffolk, 2011. s. 220.

¹⁹⁶ D 3. 1. 1. 6.

¹⁹⁷ SOMMER: Učebnice... Díl I..., s. 184.

¹⁹⁸ KINCL, SKŘEJPEK, URFUS: Římské právo..., s. 79.

jsem ji zde z toho důvodu, abych také poukázal na fakt, že ne každý římský otrok musel být původně zotročen podle římské práva.

Na trzích v Itálii i v provinciích obchodníci z jiných států prodávali cizince i provinciály zotročené buď ve válkách nebo na loupeživých výpravách.¹⁹⁹ Tito otroci mohli být typicky zotročeni mimo území Říma, tudíž jejich otroctví nevzniklo podle římského práva. V důsledku personalizace práva, která platila ve starověku, se na postavení otroka aplikovalo římské právo až po jeho zakoupení římským občanem. Do té doby se právní postavení těchto otroků řídilo právem země jejich pána (obchodníka).

5.2 Zánik otroctví na základě pánovy vůle

Latinsky *manumissio*, je právní jednání, kterým mohl pán osvobodit svého otroka. V průběhu vývoje římského práva se formy, kterými se manumisse prováděla, měnily. Rozlišujeme formy civilního a praetorského práva. V této kapitole bude také věnován prostor zákonům omezujících manumisse a speciálním případům spojených s propouštěním otroků.²⁰⁰

5.2.1 Manumisse podle civilního práva

Republikánské *ius civile* spojovalo plné účinky, tj. kromě nabytí svobody také nabytí římského občanství, pouze s *manumissio vindicta*, *manumissio censu* a *manumissio testamento*.²⁰¹ Ve 4. stol. n. l. se k těmto způsobům nabytí svobody přidalo i *manumissio in ecclesia* (viz kapitola 3.3.1.)

Manumissio vindicta byl velmi formální postup propouštění otroka formou fingoaného soudního procesu. Pán položil na svého otroka před vrchním magistrátem hůlku (*vindicta*) a ruku, načež *adsertor libertatis* (osoba, která byla procesní stranou v řízení o svobodu člověka²⁰² - druhou stranu byl otrokův pán), který se rovněž dotýkal otroka hůlkou a rukou, prohlásil, že otrok je svobodným. Poté byl pán vyzván magistrátem, aby se k tomuto prohlášení vyjádřil. Otrokův vlastník mlčel, dal otrokovi pohlavek, zatočil jím a pustil jej. Tímto jednáním potvrdil prohlášení *adsertora libertatis*, magistrát následně vyslovil své *addictio* (potvrzení) a otrok se stal svobodným.²⁰³ *Adsertor libertatis* vystupuje v tomto fingoaném procesu v postavení

---

¹⁹⁹ Tamtéž, s. 61.

²⁰⁰ HEYROVSKÝ: Dějiny a systém..., s. 131.-134.

²⁰¹ BARTOŠEK: Encyklopedie římského..., s. 182.

²⁰² Tamtéž, s. 21.

²⁰³ HEYROVSKÝ: Dějiny a systém..., s. 132.

žalobce, vlastník otroka mohl proti jeho prohlášení vznášet námitky, propuštění bylo však předem dohodnuté, a proto vlastník nekladl lodpor.²⁰⁴

Formou *manumissio censu* býval na svobodu propuštěn otrok, jemuž dal pán souhlas k tomu, aby se dostavil k cenzorovi a ten jej zapsal do seznamu římských občanů. Zápis do seznamu nabýval obecně platnosti teprve výkonem *lustra* (slavnostní úkon, kterým se končil census). Římští právníci vedli spory o to, zda právní moc *manumissio censu* potvrzené *lustrem* se má vztahovat zpětně ke dni censorského zápisu nebo má počínat až dnem *lustra*. Buckland se domnívá, že minimálně pro účely veřejného práva se právní moc propuštění vztahovala až ke dni výkonu *lustra*, ale připouští, že v soukromém právu to mohlo být jinak.²⁰⁵ Sčítání občanů a sepisování jejich majetku zaniklo před koncem 1. stol. n. l. a v souvislosti s tím odpadlo i *manumissio censu*.²⁰⁶

O *manumissio testamento* se jednalo tehdy, když pán propouštěl svého otroka v závěti. Zůstavitel musel v této platné závěti rozkazovacím způsobem nařídit, aby byl otrok svobodný. Otroka nabýval svobodu bez dalšího, nabyli-li po zůstavitelově smrti dědictví aspoň jeden dědic. Stal se z něj *libertus orcinus* – propuštěnec zemřelého. Mohl být také propuštěn *per fideicommissum*, což znamenalo, že zůstavitel fideikomisem (neformální odkaz, kterým zůstavitel vyjadřoval svou prosbu, aby dědic nebo odkazovník splnil nějaké jeho přání ve prospěch třetí osoby²⁰⁷) žádá dědice nebo odkazovníka, aby propustil otroka na svobodu. Požadovaný musel napřed otroka propustit (formou *manumissio vindicta* nebo *manumissio censu*) a až poté se stal svobodným. V tomto případě se z otroka stal *libertus* požádaného a ne zůstavitele. Původně bylo propuštění *per fideicommissum* pro dědice/odkazovníka pouhým morálním závazkem, od vlády Oktaviana Augusta se stalo právně vynutitelným²⁰⁸

V Gaiově učebnici práva ze 2. stol. n. l. se dále uvádí, že pán musel mít otroka ve kviritském vlastnictví.²⁰⁹ Tímto se rozuměl vlastnický vztah chráněný civilním římským právem, jehož subjektem mohl být pouze římský občan. Kviritské vlastnictví mohlo být převáděno pouze formálními způsoby. Měl-li pán otroka jen v bonitárním vlastnictví (jednalo se o vlastnické vztahy osob, které nebyly římskými občany; mohlo být převáděno neformálně

²⁰⁴ KINCL, SKŘEJPEK, URFUS: Římské právo..., s. 65.

²⁰⁵ BUCKLAND: The Roman..., s. 441.

²⁰⁶ HEYROVSKÝ: Dějiny a systém..., s. 132.

²⁰⁷ BARTOŠEK: Encyklopedie římského..., s. 113.

²⁰⁸ HEYROVSKÝ: Dějiny a systém..., s. 133.

²⁰⁹ Gai. I, 17. Citované podle českého překladu obsaženého v KINCL: Gaius: Učebnice práva..., s. 43.

a bylo chráněno praetorem)²¹⁰ a propustil-li jej, stával se iuniánským Latinem.²¹¹ Rozlišování mezi kviritským a bonitárním vlastnictvím odstranil až Justinián. Jakýkoli vlastnický vztah se od jeho dob označoval jako *dominium*.²¹²

5.2.2 Manumisse podle praetorského práva

Z pohledu praetorského práva rozlišujeme *manumissio inter amicos* (pánovo prohlášení otroka za svobodného před soukromými svědky), *manumissio per epistolam* (pánovo prohlášení otroka svobodným v dopise jemu adresovaném) a *manumissio per mensam/per convivio* (osvobození otroka přibráním k pánovu stolu při hostině). Poslední jmenovaný způsob vznikl až za dominátu.²¹³

Takto propuštěný otrok zůstal podle práva stále otrokem, nezpůsobilost k právům byla zachována a vše, co nabyl, nadále náleželo jeho pánovi. Jestliže ale bývalý pán chtěl propuštěnce žalovat za účelem uplatnění svého panství nad ním, byla propuštěnci poskytnuta ochrana praetorem v podobě zamítnutí všech žalob, které k výše zmíněnému směřovaly. Fakticky tedy byla jeho svoboda zachována.²¹⁴

Roku 19 n. l. byl vydán *lex Iunia Norbana* který stanovil, že ti, kteří byli na svobodu propuštěni neformálně, se stávají podle práva svobodnými, ale mají právní postavení pouze na úrovni Latinů²¹⁵ žijících v koloniích (*Latini colonarii*)²¹⁶. Tito Latinové potom dostali podle autora zákona název „*Latini Iuniani*“. Posuzovali se jako svobodní, ale umírali jako otroci, neměli totiž způsobilost pořizovat testament, ani sami nemohli z testamentu dědit. Omezení odstranil až po staletích císař Justinián,²¹⁷ který postavil všechny formy manumisí podle civilního a praetorského práva na stejnou úroveň. Pro *manumissio inter amicos* stanovil podmínku, že prohlášení musí být učiněno před 5 svědky a pro *manumissio per epistolam*, že dopis musí být podepsán 5 svědky. *Manumissio per mensam* bylo zrušeno.²¹⁸

5.2.3 Omezení manumisí

Volnost pánů propouštět na svobodu své otroky byla značně omezena zákonodárstvím již v prvních desetiletích principátu. Smyslem a účelem těchto zákonů bylo zamezit

---

²¹⁰ KINCL, SKŘEJPEK, URFUS: Římské právo..., s. 158.-159.

²¹¹ Gai. I, 17. Citované podle českého překladu obsaženého v KINCL: Gaius: Učebnice práva..., s. 43.

²¹² KINCL, SKŘEJPEK, URFUS: Římské právo..., s. 160.

²¹³ BARTOŠEK: Encyklopedie římského..., s. 182.

²¹⁴ KINCL, SKŘEJPEK, URFUS: Římské právo..., s. 66.

²¹⁵ Tamtéž, s. 66

²¹⁶ SOMMER: Učebnice... Díl I..., s. 179.

²¹⁷ KINCL, SKŘEJPEK, URFUS: Římské právo..., s. 66.

²¹⁸ HEYROVSKÝ: Dějiny a systém..., s. 134.

bezdůvodným a nezaslouženým manumissím, které se děly z mladické nerozvážnosti, z přepychu nebo dokonce jako odměna za spolupachatelství při trestných činech. Zákony byly projevem veřejného zájmu, spočívajícím v ochraně římských občanů před záplavou pochybných, svobodných osob. Jmenovitě se jedná o *lex Aelia Sentia* a *lex Fufia Caninia*.²¹⁹

Lex Aelia Sentia z roku 4 n. l. stanovil, že může být propuštěn pouze otrok starší 30 let a propouštět může pouze pán starší 20 let. V případě, že chtěl propouštět pán mladší 20 let nebo chtěl propustit otroka mladšího 30 let, musel napřed prokázat náležitý důvod manumisse zvláštní komisi, která byla zřízena v Římě i v provinciích. Propustil-li pán mladší 20 let otroka bez svolení komise nebo učinil takto mladý pán *manumissio testamento*, byla taková manumisse neplatná. Justinián snížil věk pro *manumissio testamento* na 17 a poté na 14 let. Byl-li osvobozen otrok mladší 30 let bez onoho svolení nebo testamentem, platilo, že byl osvobozen podle praetorského práva. Od vydání *lex Iunia Norbana* mu poté byla přiznávána svoboda a stal se Iuniánským Latinem. Od Justiniána se už nehledělo na stáří otroka.²²⁰

Lex Aelia Sentia dále stanovil, že je neplatná manumisse, která směřuje ke zkrácení věřitelů insolventního pána a že otroci, kteří byli svými pány potrestáni za zločin dosahují manumissí pouze nejnižšího stupně svobody a stávají se *deditiorum numero* (jejich právní postavení odpovídalo postavení *peregrini dediticii*, tedy cizinců, jichž Římané přemohli ve válce, kteří neměli žádná veřejná práva a na území Říma se směli odvolávat pouze na *ius gentium*²²¹). Nikdy se nemohli stát římskými občany a nesměli se zdržovat v Římě ani v jeho okolí do 100 mil.²²² Tuto kategorii obyvatel a právní následky s ní spojené byly zrušeny až za císaře Justiniána.²²³ Ačkoliv směřovalo propuštění otroka ke škodě pánových věřitelů nebo byl během otroctví potrestán svým pánem za zločin či šlo o otroka mladšího 30 let, mohl být testamentárně osvobozen tehdy, byl-li jeho pán insolventní, nebyl zde žádný dědic a propuštěnec byl v tomto testamentu ustanoven dědicem. Za těchto podmínek se vždy stával římským občanem.²²⁴

Za propuštění ke škodě věřitelů se považovalo takové osvobození, při němž byl pán již zadlužený anebo v důsledku kterého ztratil schopnost plnit své závazky, a to jen za podmínky, že pánův úmysl směřoval ke způsobení škody věřitelům. Pokud takový úmysl neměl, tak i

---

²¹⁹ Tamtéž, s. 134.-135.

²²⁰ Tamtéž, s. 135.

²²¹ BARTOŠEK: Encyklopedie římského..., s. 87.

²²² HEYROVSKÝ: Dějiny a systém..., s. 136.

²²³ Inst. 1, 5, 3. Citované podle českého překladu obsaženého v KRÜGER: Justiniánské Instrukce..., s. 41.

²²⁴ HEYROVSKÝ: Dějiny a systém..., s. 136.

kdyby jeho majetek nepostačoval k uspokojení, nejednalo by se o propuštění ke škodě věřitelů.²²⁵

Lex Fufia Caninia vydaný roku 8 př. n. l. určil množstevní omezení při propuštění otroků formou *manumissio testamento*. Ze 3 otroků, mohl pán propustit maximálně 2, ze 4-10 nejvýše polovinu, z 11-30 pouze třetinu, ze 31-100 nejvýše čtvrtinu a ze 101-500 ne více než pětinu. Testamentem nebylo možno osvobodit více než 100 otroků. Směřovalo-li *manumissio testamento* k osvobození většího počtu, než dovozoval tento zákon, byla *manumissio* neplatná.²²⁶ Justinian následně tento zákon zrušil, neboť byl považován za „překážející a nepřející svobodě“ a zároveň za nespravedlivý, protože „živým dával právo darovat svobodu všem svým otrokům, jestliže tomu nepřekážel nějaký důvod, zemřelým však tuto možnost vzal.“²²⁷

5.2.4 Speciální případy

Servus Latinus (latinský otrok) mohl být pravděpodobně osvobozen formou *manumissio vindicta*. Logicky mu mohla být udělena svoboda zapsáním do censu a Iuniánští Latini nemohli propouštět své otroky testamentem. Propuštěnec nemohl osvobozením nabýt lepšího postavení než status Latina.

Servus peregrinus (cizinecký otrok) nemohl být propuštěn žádným způsobem podle *ius civile*. Takoví otroci byli propouštěni podle místního práva. Pro římské právo bylo podstatné pouze, zda jsou svobodní či nikoliv. Propuštěním nebylo možno nabýt lepšího postavení než statusu cizince (*peregrinus*).²²⁸

V případě, kdy pán nebyl způsobilý osvobodit otroka, a proto ho převedl do vlastnictví jiného, který takovou způsobilost měl, s podmínkou, aby ho propustil, byla taková podmínka neplatná, stejně tak i propuštění novým pánem. Podle všeho se toto pravidlo nevztahovalo na případy, kdy otroka nabyt nový pán na základě testamentu.²²⁹

Manumissio byla také neplatná, jestli pána donutil k propuštění otrok násilím nebo výhrůžkami. Neplatnost se též aplikovala, jestli takto jednala třetí osoba.²³⁰ Stejně následky

---

²²⁵ Inst. 1, 6, 3. Citované podle českého překladu obsaženého v KRÜGER: Justiniánské Instituce..., s. 43.

²²⁶ HEYROVSKÝ: Dějiny a systém..., s. 136.

²²⁷ Inst. 1, 7, pr. Citované podle českého překladu obsaženého v KRÜGER: Justiniánské Instituce..., s. 47.

²²⁸ BUCKLAND: The Roman..., s. 594.

²²⁹ Tamtéž, s. 595.-596.

²³⁰ Tamtéž, s. 593.

spojil císař Marcus Aurelius s propuštěním, ke kterému došlo na základě „volání lidí“, bez ohledu na to, jestli pán dal svůj souhlas.²³¹

5.3 Zánik otroctví bez pánovy vůle

Jedním ze způsobů zániku otroctví bez pánovy vůle byla logicky smrt otroka (nepočítaje situaci, kdy jej pán usmrtil). Naopak smrtí pána otroctví nezanikalo, otrok se stával předmětem dědické sukcese.²³²

Otrok mohl být bez pánovy vůle propuštěn magistrátským výrokem v situaci, kdy měl být propuštěn *per fideicommissum*, (od dob Trajánových) jestliže ten, kdo byl fideikomisem zavázán k osvobození tuto povinnost nesplnil a poté se ani na otrokovu žádost nedostavil k soudu. V takové situaci mohl magistrát otroka prohlásit svobodným a stal se *libertus orcinus*. Stejně byl chráněn otrok, za jehož peníze byl odkoupen jiným pánem se zachováním nároku na nabytí svobody. Podle *senatusconsultum Silanianum* měl nárok na propuštění magistrátem také otrok, který odhalil vraha svého pána.²³³

Svobodu mohl nabýt otrok automaticky, jestliže nebyla splněna určitá podmínka v kupní smlouvě, jejíž byl otrok předmětem. Pokud byl podle konstituce Marca Aurelia a Commoda otrok prodán s podmínkou, že jej nový pán po určité době propustí na svobodu a on v té době tak neučinil, stal se okamžikem uplynutí tohoto časového úseku svobodným (nebyla potřeba manumisse ani soudního výroku). Na základě konstituce císaře Vespasiána nabývala svobodu otrokyně prodaná s výhradou, že nebude užívána k prostituci, okamžikem, kdy ji nový pán použil k prostituci, bylo-li zároveň ujednáno, že učiní-li tak, stane se svobodnou.²³⁴

Opuštěný otrok obecně nenabýval svobody. Byl pouze bez pána a mohl být jinou osobou kdykoliv chycen a přivlastněn. Výjimkou z tohoto pravidla byli tzv. otroci Asklépiovi. Své jméno nesli podle Asklépiova ostrova v Tibeře, kam byli vyhazováni staří a nemocní otroci. Podle nařízení císaře Claudia získávali tyto otroci svobodu, jakmile byli kvůli stáří nebo nemoci jejich pánem opuštěni, a to proto, aby ušetřil na stravě a léčení.²³⁵ Podle Leonova zákona nabýval svobodu otrok, jenž se stal císařským komorníkem. Později i ten, kdo se stal mnichem nebo knězem nebo v případě, kdy dal křesťanského otroka obřezat jeho pohanský nebo

---

²³¹ D 40. 9. 17.

²³² KINCL, SKŘEJPEK, URFUS: Římské právo..., s. 64.

²³³ HEYROVSKÝ: Dějiny a systém..., s. 137.

²³⁴ Tamtéž, s. 138.

²³⁵ KINCL, SKŘEJPEK, URFUS: Římské právo..., s. 61.

židovský pán. Osvobozen mohl být také otrok, který se bez zlého úmyslu pokládal a fakticky žil (zpravidla) 10 let jako svobodný.²³⁶

5.3.1 Rudiarii

Někteří otroci (zpravidla zkušeni v boji) byli nakupováni majiteli gladiátorských škol, trénováni jako gladiátoři a poté zápasili na hrách. Pořadatel her (*editor*) mohl gladiátora osvobodit tím, že mu předal dřevěný meč (*rudis*). Takové ocenění se dostávalo tomu gladiátorovi, který během boje předvedl značnou odvahu nebo bojové umění.²³⁷ Tímto se z něj stal svobodný člověk zvaný *rudiarius*. S ohledem na to, že hry byly často pořádány s úmyslem získat si diváky, měli také hlavní slovo při udělování svobody. *Editor* si je nechtěl zneprátnit a tudíž jejich přání zpravidla vyhověl. Následně od něj *lanista* dostal finanční náhradu, která odpovídala tržní hodnotě gladiátora.²³⁸

Jestliže se *rudiarius* nedokázal začlenit do běžného života nebo bez boje nedokázal žít, mohl se opět vrátit do arény. Nejznámějším příkladem je gladiátor Flamma, který obdržel *rudis* čtyřikrát, ale pokáždé se rozhodl zůstat gladiátorem. Na jeho náhrobním kameni se píše, že bojoval 34x, vyhrál 21x, remízoval 9x a byl poražen 4x. O tom, jakou lákavou podívanou musel být *rudiarius* vracející se do arény, svědčí nabídka 100 000 sesterciu císaře Tiberia pro *rudiarii*, kteří se vrátí do arény bojovat.²³⁹

---

²³⁶ HEYROVSKÝ: Dějiny a systém..., s. 138.-139.

²³⁷ WISDOM, Stephen. Gladiátoři. 1. vydání. Brno: Computer Press, 2008. s. 42.

²³⁸ Tamtéž, s. 52.

²³⁹ HUBBARD, Ben. Conquerors and Combatants: Gladiators. 1. vydání. New York: Cavendish Square, 2017. s. 106.-107.

6 Otrok v obligačním právu

Budeme-li zkoumat závazkové vztahy, ve kterých se otroci ocitali, musíme je prvně rozdělit. S ohledem na výše uvedené informace, přichází primárně v úvahu takové vztahy, v nichž otrok vystupoval jako jejich předmět – věc. Historickoprávní zdroje nám ale ukazují, že toto nebyl jediný způsob, jak v nich mohl figurovat. Za určitých podmínek mohl otrok v obligačních vztazích vystupovat také jako člověk.

6.1 Otrok jako věc

V této kapitole se budu napřed věnovat charakteristice otroka jako věci a poté vybraným oblastem obligačního práva. Konkrétně se budu zabývat odpovědností za škodu na otrokovi po uzavření smlouvy o výpujce, o žalobách na vydání věci a o *lex Aquilia*.

6.1.1 Charakteristika

Podle klasických římskoprávních dělení věcí se otrok řadil mezi věci hmotné (*res corporales*) a živé (stejně jako zvířata). Neskládal se z více rozložitelných částí, byl tedy věcí jednoduchou (*corpus unitum*). Byl zároveň věcí movitou (*res mobilia*), mohl se pohybovat, aniž by byla porušena jeho podstata, a současně představoval věc nezužitelnou (*res quae usu non consumuntur*) - užíváním nedocházelo zároveň k jeho „spotřebování“. Při rozlišování na věci generické (*genus*) a specifické (*species*) bylo třeba přihlednout k výjimečnosti daného otroka – pokud se jednalo o otroka obyčejného, ničím zvláštního, byl věcí generickou. Tak např. otrok zdatný v nějakém řemesle (tj. mající tuto speciální vlastnost), byl považován za věc specifickou. U věcí generických totiž nezáleží na individualitě předmětu, zatímco u specifických věcí je tomu naopak. Otrok byl také věcí nedělitelnou, protože nemohl být rozdělen na části bez změny své podstaty²⁴⁰ a věcí plodonosnou, neboť přinášel pravidelně plody v podobě svých služeb (*operae servorum*).²⁴¹

Důležité je zmínit, že otrok patřil mezi mancipační věci (*res mancipi*), což znamenalo, že převod vlastnického práva k němu byl umožněn pouze mancipací nebo injurecessí.²⁴² Mancipace byla obrazným prodejem, který se prováděl v přítomnosti nejméně 5 svědků (dospělých římských občanů) a tzv. vážného (dospělého římského občana, který držel bronzové váhy). Osoba, která mancipací nabývala, pronesla, že otrok je podle kviritského práva její a že jej kupuje pomocí bronzové váhy a kousku bronzu. Poté tímto kouskem bronzu udeřila do vah

²⁴⁰ KINCL, SKŘEJPEK, URFUS: Římské právo..., s. 82.-89.

²⁴¹ HEYROVSKÝ: Dějiny a systém..., s. 308.

²⁴² Gai. II, 22. Citované podle českého překladu obsaženého v KINCL: Gaius: Učebnice práva..., s. 101.

a jako trhovou cenu jej dala tomu, od koho mancipací nabývala.²⁴³ Injurecesse se prováděla před magistrátem. Ten, kterému se otrok injurecessí postupoval, jej uchopil a prohlásil, že otrok je jeho. Magistrát se poté toho, který postupoval, dotázal, zda něco nenamítá. Pokud řekl, že ne nebo mlčel, přiřknul otroka tomu, který prohlásil, že je jeho.²⁴⁴ V důsledku své formality přestávaly být postupně oba způsoby užívány, až došlo k jejich úplnému zrušení císařem Justiniánem.²⁴⁵

6.1.2 Odpovědnost za škodu na otrokovi po uzavření smlouvy o výpůjčce

Po uzavření smlouvy o výpůjčce (*commodatum*) komodatář (dlužník) běžně odpovídal při poškození nebo zničení vypůjčené věci za *custodii* (tj. odpovědnost za úmyslné (*dolus*), nedbalostní (*culpa*) poškození, ale také za nižší náhodu (*casus minor*)). Tou se rozuměla např. krádež věci.²⁴⁶ Byl-li ale vypůjčen otrok, který posléze utekl, komodatář nebyl odpovědný za škodu způsobenou útekem, ledaže byl útek důsledkem jeho nedbalosti.²⁴⁷ Dlužník by odpovídal pouze v případě, jednalo-li by se o otroka, který vyžadoval speciální zacházení (což mohlo vyplývat z jeho věku nebo z toho, že byl předán v okovech) nebo pokud existovala dohoda, upravující odpovědnost komodatáře za škodu pro případ otrokova útěku. Tudiž se za těchto podmínek neuplatnila odpovědnost za *casus minor*, přestože se otrok *de facto* „ukradl sám“.²⁴⁸

6.1.3 *Rei vindicatio* a *actio Publiciana* k vydání otroka

Stejně jako k vydání ostatních movitých věci, mohla být i k vydání otroka použita *rei vindicatio* (žaloba nedržícího kviritského vlastníka proti neprávem držícímu nevlastníkovi na uznání žalobcova vlastnického práva a vydání věci²⁴⁹) nebo *actio Publiciana* (žaloba nedržícího bonitárního vlastníka umožňující vydání věci, i když vydržecí doba ještě neuplynula a nebyl tedy vlastníkem podle civilního práva²⁵⁰).

Obecným pravidlem bylo, že žalovaný musel vrátit danou věc *cum omni causa* (s příslušenstvím i plody²⁵¹). Tedy se vším, co by žalobce měl, kdyby k navrácení došlo v okamžik litiskontestace (tj. v okamžiku ustanovení a vymezení soudního sporu za součinnosti stran, praetora a svědků – ten byl podstatný pro určení rozsahu žalobního nároku). Pokud držitel

²⁴³ Gai. I, 119. Tamtéž, s. 71., 73.

²⁴⁴ Gai. II, 24. Tamtéž, s. 101.

²⁴⁵ KINCL, SKŘEJPEK, URFUS: Římské právo..., s. 89.

²⁴⁶ Tamtéž, s. 246.

²⁴⁷ D 13. 6. 5. 13.

²⁴⁸ BUCKLAND: The Roman..., s. 11.-12.

²⁴⁹ BARTOŠEK: Encyklopedie římského..., s. 236.

²⁵⁰ Tamtéž, s. 36.

²⁵¹ VANČURA, Josef a kol. Ottův slovník naučný. Dvacátýprvý díl. 1. vydání. Praha: J. Otto, 1904. s. 448.

získal vlastnické právo k otrokovi skrze *usucapio* (nabytí vlastnictví nepřetržitým držením po dobu předepsanou zákonem²⁵² - vydržení) během trvání sporu, musel dát záruku proti podvodu, neboť existovalo nebezpečí, že otroka zastaví nebo propustí a také musel postoupit žalobci všechny žaloby, které mohl ve vztahu k vydrženému otrokovi nabyt. Žalovaný musel vrátit vše, co skrze něj získal po zahájení sporu (ale ne to, co nabyl prostřednictvím svého vlastního majetku). Mohlo se jednat o dědictví nebo třeba i o dítě (potomka otrokyně).²⁵³ I když se dítě narodilo otrokyni poté, co byla během trvání sporu vydržena žalovaným, žalobce měl na něj také nárok a musela být i za něj zaplácena záruka proti podvodu.²⁵⁴ Jelikož byl otrok věcí plodonosnou, musel jeho držitel vrátit všechny výnosy a výsledky otrokovy práce. Na druhou stranu Paulus dospěl k závěru, že by bylo nečestné, kdyby žalobce požadoval vyplacení výnosů, které žalovaný obdržel v důsledku otrokovy dovednosti, již získal na náklady žalovaného.²⁵⁵

6.1.4 Lex Aquilia - usmrcení a zranění otroka

Lex Aquilia je zákon z 3. stol. př. n. l., který stíhal podle své první kapitoly pachatele, jenž bezprávně zabil otroka nebo dobytče patřící jinému, pokutou, jejíž výše se rovnala nejvyšší hodnotě, již otrok nebo dobytče za poslední rok dosáhlo.²⁵⁶ Třetí kapitola dopadala na pachatele, který způsobil jinému újmu na majetku (kromě zabití otroka nebo dobytčete), pokutou ve výši nejvyšší ceny zničené nebo poškozené věci v posledních třiceti dnech.²⁵⁷ Třetí kapitola tedy postihovala případy zranění otroka nebo dobytčete a zničení a poškození všech ostatních věcí. Druhá kapitola týkající se škody, kterou způsobil hlavnímu věřiteli *adstipulator* (vedlejší věřitel, jenž jednal jako zmocněnec hlavního věřitele, oprávněný k tomu, aby mu bylo plněno dlužníkem²⁵⁸) tím, že prominul dluh dlužníkovi, vyšla brzy z užívání.

K vymáhání pokuty sloužila *actio legis Aquiliae*, k jejíž podání byl původně oprávněn pouze vlastník věci, později byla jako *actio legis Aquiliae utilis* (pomocná žaloba²⁵⁹) povolována i držiteli v dobré víře nebo věcně oprávněným osobám (např. zástavnímu věřiteli).

Římští právníci svou interpretací poté došli k tomu, že k naplnění složky zavinění při způsobení škody postačuje pouze *culpa* – není třeba *dolus*. Avšak tato nedbalost musela spočívat v konání (*culpa in faciendo* – nebo také „akvilská kulpa“).

---

²⁵² D 41. 3. 3.

²⁵³ BUCKLAND: *The Roman...*, s. 12.

²⁵⁴ D 6. 1. 20.

²⁵⁵ D 6. 1. 31.

²⁵⁶ D 9. 2. 2. pr.

²⁵⁷ D 9. 2. 27. 5.

²⁵⁸ KROPSBAUER, František a kol. *Ottův slovník naučný*. První díl. 1. vydání. Praha: J. Otto, 1888. s. 237.

²⁵⁹ KINCL, SKŘEJPEK, URFUS: *Římské právo...*, s. 119.

Původně musela být škoda způsobena přímým tělesným působením na věc (např. pachtel bodnul otroka). *Actio legis Aquiliae utilis* uznávala způsobení škody i nepřímým tělesným působením na věc (např. pachatel uvěznil otroka a nechal ho umřít hladem²⁶⁰) a dokonce také škoda způsobená bez poškození nebo zničení věci (např. pachtel sejmul otrokovi pouta a ten utekl).²⁶¹

Žaloba podle kapitoly první ale nemohla být úspěšná vůči pachateli, jenž smrtelně zranil otroka, který zemřel poté, co na něj spadla budova, ztroskotala s ním loď nebo v důsledku nějaké jiné události, nezpůsobené pachatelem. V takovém případě mohl být pachatel žalován pouze z důvodu zranění otroka. Byl-li ale napřed zraněn, poté propuštěn nebo prodán a následně zemřel na následky zranění, mohla být proti pachateli podána žaloba podle první kapitoly. Aktivně legitimovaným byl bývalý vlastník. Rozdíl mezi těmito dvěma situacemi spočíval v tom, že v prvním případě nebylo možné určit, zda byl usmrcen pachatelem, neboť pád budovy nám neumožnil zjistit, zda by na následky zranění zemřel, zatímco v druhém případě byl otrok usmrcen v okamžiku kdy jej pachatel zranil, ačkoliv byl tento fakt zjistitelný až poté, co zemřel.²⁶²

Stejný autor, Julian, v jiném fragmentu uvádí pravidlo, na základě kterého je odpovědná za smrt jak osoba, která otrokovi přivodila takové smrtelné zranění, že bylo jisté, že na jeho následky zemře (pachatel A), tak osoba, která před jeho smrtí zasadila poslední ránu, v důsledku které zemřel dřív (pachatel B).²⁶³ Na první pohled se může zdát, že si tato dvě Julianova pravidla odporují, nicméně je důležité si všimnout, že v tomto fragmentu byla zmíněna „jistota smrti“ na následky zranění. V prvním fragmentu se o takové jistotě nepíše.

Zaútočilo-li na otroka najednou více osob a vědělo se, v důsledku čí rány zemřel, byla za jeho smrt odpovědná jen tato osoba, avšak jestli se toto nevědělo, byly odpovědné všechny osoby, které na něj zaútočily.²⁶⁴

6.2 Otrok jako člověk

Vzhledem k tomu že otrok neměl právní subjektivitu, může se zdát zvláštní, že mohl v obligačních vztazích figurovat jako člověk – subjekt právního vztahu. Nebylo možné úplně

---

²⁶⁰ Gai. III, 219. Citované podle českého překladu obsaženého v KINCL: Gaius: Učebnice práva..., s. 241.

²⁶¹ KINCL, SKŘEJPEK, URFUS: Římské právo..., s. 263.-264.

²⁶² D 9. 2. 15. 1.

²⁶³ D 9. 2. 51. pr.

²⁶⁴ D 9. 2. 11. 2.

ignorovat fakt, že se jednalo o lidskou bytost, což se odráželo v tom, že se mu přiznávala určitá účast na *ius commercii*²⁶⁵ a později i omezená způsobilost k právnímu jednání.

6.2.1 Obecně k zavazování a nabývání otrokem

Pán se mohl zavazovat k právnímu jednání skrze svého otroka a to, co jeho otrok získal, patřilo jemu. Obdobně mohl pán nabývat skrze cizího otroka, kterého držel v dobré víře, ale pouze tehdy, když něco nabyl svou vlastní prací anebo při použití pánova majetku. Stejně tak i skrze otroka, ke kterému měl poživací či užívací právo. Otroka, jenž se nacházel ve spoluvlastnictví nabýval pro spoluvlastníky podle výše jejich podílů s výjimkou případů, kdy si nechal něco slíbit nebo kdy přejímal něco výlučně pro jednoho z nich.²⁶⁶

Ačkoliv pán neměl povědomí nebo nedal souhlas k nabytí věci otrokem, stávala se přesto tato věc jeho vlastnictvím, neboť otrok nemohl nic vlastnit. Pokud byl otrok ustanoven dědicem, mohl se dědictví ujmout jen s jeho souhlasem. Byl-li dán takový souhlas, dědictví získával stejně jeho pán, jako kdyby byl ustanoven dědicem on. Stejným způsobem nabýval prostřednictvím otroka odkaz.²⁶⁷

6.2.2 Nabývání vlastnictví prostřednictvím otroka

Otrok mohl pro pána nabývat vlastnická práva mancipací, ale ne injurecessí nebo adjudikací (*adiudicatio* – soudní výrok, kterým docházelo k rozdělení společného majetku a přiřknutí jedné či druhé straně vlastnické nebo jiné věcné právo²⁶⁸), neboť se nemohl účastnit soudního procesu. Jestliže měl kviritského i bonitárního vlastníka, nabýval pouze pro posledně jmenovaného.

Spornou otázkou bylo, zda byl vyžadován otrokův úmysl získat věc pro pána, k tomu, aby pán nabyl vlastnické právo k této věci.²⁶⁹ Předmětem sporu byly konkrétně situace, kdy osoba A chtěla darovat určitou věc osobě C prostřednictvím otroka, který byl ve spoluvlastnictví osob B a C, přičemž otrok tuto věc přijal (a) s úmyslem nabýt pro osobu B nebo (b) s úmyslem nabýt ji pro oba spoluvlastníky. Ulpianus tvrdí, že v těchto případech nabude věc osoba C bez ohledu na úmysl otroka.²⁷⁰ Naproti tomu Julianus zastává názor, že

---

²⁶⁵ KINCL, SKŘEJPEK, URFUS: Římské právo..., s. 64.

²⁶⁶ Inst. 3, 28. Citované podle českého překladu obsaženého v KRÜGER: Justiniánské Instituce..., s. 291.

²⁶⁷ Inst. 2, 9, 3. Tamtéž, s. 131.

²⁶⁸ Tamtéž, s. 20.

²⁶⁹ BUCKLAND: The Roman..., s. 136.

²⁷⁰ D 39. 5. 13.

transakce je v takových případech neplatná.²⁷¹ V případech, kdy měl otrok jenom jednoho pána, si myslím, že nebylo vyžadováno, aby měl úmysl nabýt věc pro něj.

Zajímavým případem byla situace, kdy osoba A chtěla obdarovat osobu B předáním věci jejímu otrokovi, avšak ukázalo se, že osoba B nebyla pánem otroka, jemuž byla věc předána, ale jeho pánem byla osoba C. Pokud osoba A neřekla při předání nic o svém úmyslu obdarovat osobu B, stala se osoba C vlastníkem. Dárce měl pak možnost podat žalobu z bezdůvodného obohacení. Řekl-li ale dárce, že zamýšlí obdarovat osobu B, osoba C nemohla nabýt vlastnické právo k této věci.²⁷² Otroky tedy nemohl pro svého pána nabývat z darovací smlouvy, věděl-li, že dárce jedná v omylu týkajícím se totožnosti obdarovaného.

6.2.3 Uzavírání smluv otrokem

V Digestech nacházíme částečný rozpor ohledně vynutitelnosti nároků ze smluv uzavřených otrokem. Ulpianus tvrdí, že smlouva uzavřená otrokem existuje pouze ve formě naturální obligace,²⁷³ tzn., že dluh z tohoto závazku nemohl být po něm ani po jeho pánovi žádným způsobem vymáhán. Rozhodl-li by se jej pán přesto splnit, nejednalo by se o bezdůvodné obohacení, jelikož dluh existoval. Na druhou stranu z Paulova fragmentu vyplývá, že pán mohl žalovat z kontraktu uzavřeného otrokem. Vynucení jeho nároku bylo podmíněno uspokojením nároku protistrany. Pokud otrok uzavřel kupní smlouvu, pán měl *actio ex empto* (žaloba z koupě na vydání věci či splnění jiných závazků prodávajícího²⁷⁴) proti prodávajícímu, ale musel napřed zaplatit kupní cenu.²⁷⁵ Je třeba podotknout, že fragmenty si neodporují v tom, že otrokův věřitel nemohl po pánovi vymáhat splnění pohledávky ze smlouvy uzavřené otrokem.

Při nakládání s pánovým majetkem nešlo jednat v rozporu s jeho vůlí, případně byl také vyžadován jeho souhlas. Např. vypůjčil-li otrok pánovu věc a komodatář věděl, že mu otrokův pán tuto věc nechtěl vypůjčit, měl pán vůči komodatáři *actio commodati directa* (žaloba z výpůjčky na vrácení předané věci²⁷⁶), ale také *actio furti a condictio ex causa furtiva* (žaloba na vrácení odcizené věci²⁷⁷).²⁷⁸ Co se týče zápůjčky (*mutuum*), měl-li otrok *peculium*, směl (z něj) půjčovat peníze i bez souhlasu jeho vlastníka. Neměl-li *peculium* mohl půjčit peníze jenom

---

²⁷¹ D 41. 1. 37. 6.

²⁷² BUCKLAND: The Roman..., s. 136.-137.

²⁷³ D 44. 7. 14.

²⁷⁴ BARTOŠEK: Encyklopedie římského..., s. 34.

²⁷⁵ D 21. 1. 57. pr.

²⁷⁶ KINCL, SKŘEJPEK, URFUS: Římské právo..., s. 245.

²⁷⁷ BARTOŠEK: Encyklopedie římského..., s. 72.

²⁷⁸ D 13. 6. 14.

s jeho souhlasem a pokud tak učinil bez souhlasu, vlastnické právo k penězům na dlužníka nepřešlo a pán je mohl reivindikační žalobou vymáhat zpět.²⁷⁹

Ke zcizení pánova majetku byl vždy vyžadován souhlas. Mohl mít formu jednotlivých schválení nebo generálního oprávnění. Bez něj nemohl otrok převádět vlastnické právo. Pochopitelně nesměl ani překročit rozsah takového souhlasu.²⁸⁰ Bylo-li otrokovi dovoleno koupit z pánových peněz otroka za 8 zlatých a on jej koupil za 10, mohl pán reivindikační žalobou požadovat po prodávajícím vrácení 2 zlatých. Tato částka pak byla nahrazena prodávajícím z *peculia* kupujícího otroka (maximálně do jeho výše).²⁸¹

6.2.4 *Actiones adiectitiae qualitatis*

Podle *ius civile* byla pohledávka věřitele ze smlouvy uzavřené otrokem vůči němu či jeho pánovi nevymahatelná. Nejpozději od 2. stol. př. n. l.²⁸² bylo možné, na základě praetorského ediktu a za určitých podmínek, tyto pohledávky vymáhat pomocí tzv. adjektických žalob. Tyto žaloby byly specifické tím, že právní jednání otroka povyšovaly na vyšší úroveň. Nevztahovaly se pouze na kontrakty uzavřené otroky, ale také jinými osobami *alieni iuris*. V intenci (*intentio* - část procesní formule, která podmíněnou formou uváděla žalobní důvod a předmět) se uváděl jednající otrok, v kondemnaci (*condemnatio* - část procesní formule, která opravňovala soudce, aby žalovaného odsoudil, uznál-li intenci za pravdivou) se uváděl jeho pán. Žaloba tedy směřovala proti otrokovi, odsuzován k plnění byl ale jeho pán (ručil ze zákona za dluh jako vedlejší dlužník²⁸³).

Měl-li otrok zřízeno *peculium*, mohl věřitel použít *actio de in rem peculio*, na základě které bylo vynutitelné splnění dluhu ze smlouvy majitelem otroka „*dumtaxat de peculio*“ (až do výše hodnoty *peculia*).²⁸⁴ Při výpočtu této hodnoty mohl pán odečítat své (naturální) pohledávky vůči otrokovi z hodnoty *peculia*, ale zároveň se k této hodnotě připočítávaly (naturální) pohledávky otroka vůči jeho vlastníkovu a také to, o co pán *peculium* zmenšil ve zlém úmyslu zkrátit věřitele. Pro výši nároku byla rozhodující hodnota *peculia* v době rozsudku. Byl-li otrok propuštěn, zanikalo i *peculium* a tím pádem i tato *actio*. Praetorským ediktem a rozšiřující interpretací bylo následně povoleno podat do roku od propuštění otroka *actio annalis de peculio* proti bývalému majiteli a v případě jeho smrti i vůči dědici, ale jen do

---

²⁷⁹ D 12. 1. 11. 2.

²⁸⁰ BUCKLAND: The Roman..., s. 159.

²⁸¹ D 15. 1. 37. 1.

²⁸² BARTOŠEK: Encyklopedie římského..., s. 28.

²⁸³ HEYROVSKÝ: Dějiny a systém..., s. 826.

²⁸⁴ KINCL, SKŘEJPEK, URFUS: Římské právo..., s. 230.-231.

výše, do jaké se jim dostalo tehdejší *peculium*.²⁸⁵ Přestože pán zakázal otroku uzavřít určitou smlouvu, mohla být proti němu *actio de in rem peculio* podána.²⁸⁶ Toto pravidlo nejspíše vycházelo z *concessio peculii* - zřízení *peculia*, které v sobě obsahovalo mlčky udělené zmocnění k uzavírání právních jednání zavazovacích²⁸⁷. Co se týče zcizování věcí v *peculiu*, bylo třeba, aby měl otrok zmocnění od pána (např. generální, tzv. *libera administratio peculi*).²⁸⁸

Druhá žaloba týkající se *peculia* se vztahovala na situace, kdy otrokovu *peculium* bylo určeno k provozu živnosti nebo obchodu. Pán si z takového *peculia* nemohl strhávat své pohledávky vůči otrokovi v plné výši. Pohledávky všech věřitelů (včetně majitele otroka) byly uspokojovány poměrně podle jejich výše. Nerozhodovalo tedy pořadí při uplatňování jejich nároků.²⁸⁹ K následnému rozdělení *peculiárního* majetku byl oprávněn vlastník otroka. Jestli by nějakého věřitele zkrátil a nevydal mu majetek v takové výši, na který měl nárok, mohl proti němu zkrácený věřitel podat *actio tributoria* na plnění částky, o kterou byl zkrácen. Tato žaloba nebyla časově omezena a mohla být podána i vůči dědicům pána do takové výše, do jaké se jim dostalo *peculia*.²⁹⁰

Další adjektickou žalobou, kterou lze ve spojitosti s obligačním jednáním otroka zmínit, je *actio de in rem verso*. *Condemnatio* opět směřovalo vůči pánovi otroka, a to tehdy, obohatil-li jej otrok svým právním jednáním, přičemž ručil až do výše tohoto obohacení, které mohlo spočívat v pozitivním rozmnožení jeho jmění (např. koupil věc pro pána nebo si půjčil peníze, kterými zaplatil pánův dluh) nebo mu sjednal výhodu tím, že ho ušetřil nezbytných výloh (např. koupil věc, kterou spotřeboval pro potřeby domácnosti). Pokud se toto obohacení dostalo do otrokova *peculia*, pán do jeho výše neručil (ledaže by tato hodnota předtím nějak obohatila jmění pána). Obohacení pána muselo trvat ještě v době vydání rozsudku (s výjimkou ušetření nezbytných výloh).²⁹¹ Pokud si otrok půjčil 30 zlatých, aby pánovi zaplatil dluh ve výši 30 zlatých, nebyl pán z této půjčky nijak obohacen. Půjčil-li si ale otrok 40 zlatých a pánovi tuto částku vyplatil, i když dlužil pouze 30, mohla být podána žaloba do výše 10 zlatých (obohacení).²⁹² Oproti *actio de in rem peculio* nebylo podání této žaloby časově omezeno.

---

²⁸⁵ HEYROVSKÝ: Dějiny a systém..., s. 902.-903.

²⁸⁶ D 15. 1. 29. 1.

²⁸⁷ SOMMER, Otakar. Učebnice soukromého práva římského - Díl II. 1. vydání. Praha: Nákladem vlastní, 1935. s. 146.

²⁸⁸ SOMMER: Učebnice... Díl I..., s. 160.

²⁸⁹ D 14. 4. 6.

²⁹⁰ SOMMER: Učebnice... Díl II..., s. 148.

²⁹¹ HEYROVSKÝ: Dějiny a systém..., s. 905.-907.

²⁹² D 15. 3. 10. 7.

Nárok šlo uplatnit i tehdy, když *peculium* zaniklo bez zlého úmyslu²⁹³ nebo když otrok žádné *peculium* neměl (na druhou stranu podmínkou bylo ono obohacení pána).²⁹⁴ V praetorském ediktu byla pro tuto žalobu i pro *actio de in rem peculio* společná formule, přičemž bylo možné použít jen jednu její část a podle toho podat příslušnou žalobu (bylo-li ale žalováno společnou formulí, musel soudce napřed zjistit zda a v jakém rozsahu byl pán obohacen a pokud shledal, že žalobce požadoval více, než činilo obohacení, přikročilo se k ohodnocení *peculia*).

Na základě výše zmíněných žalob mohl pán (či *pater familias*, uzavírala-li smlouvu jiná osoba *alieni iuris*) ručit pouze do omezené výše – u prvních dvou zmíněných do výše hodnoty *peculia* a u třetí do výše hodnoty obohacení. Následujícími třemi žalobami (*quod iussu*, *institoria*, *exercitoria*) mohl být donucen ručit v neomezeném rozsahu.

K podání *actio quod iussu* byl aktivně legitimován věřitel otroka ze smlouvy, k jejímuž uzavření dal jeho pán svolení (*iussum*). Odsouzeným byl opět majitel otroka, neboť se na takový kontrakt pohlíželo, jakoby jej uzavírala osoba, která dala souhlas.²⁹⁵ Ten mohl být udělen ústně, dopisem, před svědky, poslem nebo také zvláštní smlouvou či obecným zmocněním, a musel být prohlášen vůči spolukontrahentovi.²⁹⁶ Nebylo vyloučeno, aby byl před uzavřením smlouvy odvolán, pokud o tom byl potenciální věřitel vyrozuměn.²⁹⁷ Žalobu bylo možné podat také tehdy, jestliže pán právní jednání dodatečně schválil.²⁹⁸

Byl-li otrok ustanoven správcem obchodu nebo podniku (*institor*) jejichž vedením byl pověřen, přičemž se s ním v této souvislosti něco dojednalo, mohl věřitel z této smlouvy, za účelem vynucení dluhu, žalovat vlastníka otroka pomocí *actio institoria*.²⁹⁹ Podnikem se rozuměla jakákoliv živnost, s výjimkou živnosti plavecké. Pro úspěch žaloby se vyžadovalo, aby právní jednání uzavřená institorem nepřesahovala rozsah plné moci udělené k jím spravované činnosti a aby spolukontrahent věděl, že jedná se zmocněncem. Plná moc bývala udělována mlčky, jestliže provozování živnosti bylo spojeno s uzavíráním určitých právních jednání a nebylo stanoveno jinak.³⁰⁰ Mohla být omezena, pokud bylo veřejně vyhlášeno, že s otrokem nebudou uzavírány žádné smlouvy.³⁰¹ Veřejným vyhlášením se myslel řecký či

---

²⁹³ D 15. 3. 1. 1.

²⁹⁴ D 15. 3. 1. pr.

²⁹⁵ D 15. 4. 1. pr.

²⁹⁶ D 15. 4. 1. 1.

²⁹⁷ D 15. 4. 1. 2.

²⁹⁸ D 15. 4. 1. 6.

²⁹⁹ Gai. IV, 71. Citované podle českého překladu obsaženého v KINCL: Gaius: Učebnice práva..., s. 275.

³⁰⁰ HEYROVSKÝ: Dějiny a systém..., s. 828.-829.

³⁰¹ D 14. 3. 11. 2.

latinský nápis (podle místa provozování), který byl jednoduše čitelný ze země (např. před obchodem – ne na opuštěném místě, ale tam, kde by byl viditelný).³⁰²

Actio exercitoria měla místo tehdy, pověřil-li pán otroka funkcí velitele lodi, ohledně níž se s otrokem něco ujednalo. V takovém případě pak mohla být podána tato žaloba proti majiteli otroka. Žaloba nese svůj název podle označení osoby, do jejíž rukou se dostával denní výtěžek z lodi - *exercitor*.³⁰³ Správce (velitel/kapitán) lodi si mohl za sebe ustanovit zástupce, z jehož jednání bylo možno podat žalobu proti vlastníkovu živnosti (*institor* takové právo zpravidla neměl)³⁰⁴, ať už o tomto jmenování zástupce věděl či nikoliv.³⁰⁵ Stejně jako u *actio institoria* bylo i u této žaloby vyžadováno, aby otrok jednal v rozsahu uděleného oprávnění či v takovém rozsahu, jaký je běžný pro provozování plavecké živnosti a aby byla druhá strana seznámena s tím, že jedná pouze se správcem lodi. Obě žaloby byly časově neomezené a náležely i dědicům věřitele proti dědicům majitele otroka.³⁰⁶

---

³⁰² D 14. 3. 11. 3.

³⁰³ Gai. IV, 71. Citované podle českého překladu obsaženého v KINCL: Gaius: Učebnice práva..., s. 275.

³⁰⁴ SOMMER: Učebnice... Díl II..., s. 144.

³⁰⁵ D 14. 1. 1. 5

³⁰⁶ D 14. 1. 4. 4., D 14. 3. 15.

Závěr

Primárním cílem této práce bylo podat čtenáři všeobecný pohled na právní postavení otroka v římském právu. Pro dosažení tohoto cíle jsem svou práci začal u vysvětlení samotného pojmu „otroctví“, poté jsem pokračoval kapitolou věnující se otroctví u jiných starověkých civilizací, jejímž účelem je snaha pomoci s vytvořením vlastního názoru na římského otroka z horizontálního pohledu, tj. v porovnání s jinými zeměmi. Mezi některými z těchto zemí můžeme pozorovat různé společné znaky, např. vznik otroctví válečným zajetím, narozením z otrokyně nebo také z důvodu neschopnosti splácet své dluhy. Dále také oprávnění otroka prodat, darovat, pronajmout apod. Co se týče odlišností, mezi nejvýznamější by šlo zařadit např. možnosti otroka uzavřít manželství nebo vlastnit majetek, které římský otrok neměl.

Tuto kapitolu doplňuje část věnovaná vymezení postavení otroka vůči jiným svobodným osobám v římském právu, která naopak pomáhá při utváření názoru na římského otroka z vertikálního pohledu, tj. v porovnání se skupinami osob, které rozlišoval římský právní systém. Výsledným východiskem tohoto pojednání je fakt, že ačkoliv mnohé skupiny osob nedisponovaly všemi soukromými nebo veřejnými právy, stále byly subjekty a ne objekty práv, jako tomu bylo u otroků, který stál na stupnici právního postavení nejnižší, zatímco na druhém konci této stupnice stál římský občan na svobodě narozený, který byl *pater familias*.

Neméně důležitou je kapitola týkající se vývoje otroctví v průběhu římských dějin, sledující vývoj otroctví od dávných počátků starého Říma až po období dominátu. Čtenář se zde např. dozvídá, že Punské války byly velmi důležitým okamžikem pro rozvoj otroctví v Římě nebo že zákony chránící otrokův život byly přijímány primárně z ekonomických důvodů v dobách, kdy počty otroků klesaly.

Stěžejní částí této práce jsou potom kapitoly zabývající se vznikem a zánikem otroctví a otrokem v obligačním právu. Věnoval jsem se jak způsobům vzniku otroctví podle práva národů (válečné zajetí, narození z otrokyně), tak i podle civilního práva, kam se řadí ostatní způsoby. Zánik otroctví jsem pro přehlednost rozdělil podle toho, zda byl otrok propouštěn na základě pánovy vůle či bez ní. V souvislosti se zánikem otroctví nešlo nezmínit *lex Aelia Sentia* a *lex Fufia Caninia*, které kladly restriktce na libovolné propouštění otroků pánem. První část poslední kapitoly věnované otrokovi v obligačním právu měla za cíl představit jej tak, jak si jej klasické římské právo představovalo, jako věc (objekt práva). V druhé části se naopak snažím ukázat, že za určitých podmínek jej v obligačním právu nebylo možné považovat za pouhý objekt práv, ba naopak, že vystupoval jako subjekt práv, přičemž jím uzavřená právní jednání

mohla existovat aspoň formou naturálních obligací. Tento pohled na jeho postavení je poté utvrzován adjektickými žalobami, které dokonce umožňovaly otrokovým smluvním věřitelům vymáhat svá práva soudně.

Právní úprava otroctví v římském právu je opravdu rozsáhlou materií, která by pro podrobné a dostatečné zpracování vyžadovala několika set stránkovou publikaci. Navzdory tomuhle faktu jsem se snažil svou práci pojmout komplexně, ve snaze zmínit co nejvíce podstatných informací.

Seznam použitých zdrojů

Prameny

Urnammův zákoník

- Zákony č. 4, 5, 6, 8, 18

Chammurapiho zákoník

- Ustanovení č. 118, 175, 196, 197, 198, 199

Bible

- Exodus 20; 10
- Exodus 21; 2
- Exodus 21; 3
- Exodus 21: 5
- Deuteronomium 15; 13
- Leviticus 25; 39
- Leviticus 25; 47
- Leviticus 25; 48
- Leviticus 25; 49
- Matouš 6; 24
- Koloským 3; 22
- Koloským 3; 23
- Koloským 3; 24
- Filemonovi 1

Athénská ústava

- 2. 2
- 6

Životopisy slavných Řeků a Římanů I

- Lykúrgos 28

Zákon dvanácti desek

- LDT III, 5

- LDT IV, 2b
- LDT VIII, 3

Gaiovy Instituce

- Gai. I, 9
- Gai. I, 10
- Gai. I, 11
- Gai. I, 17
- Gai. I, 48
- Gai. I, 52
- Gai. I, 119
- Gai. II, 22
- Gai. II, 24
- Gai. III, 219
- Gai. IV, 71

Theodosiánský Codex

- CTh 15, 12, 1

Justiniánské Instituce

- Inst. 1, 3, 2
- Inst. 1, 3, 4
- Inst. 1, 3, 5
- Inst. 1, 4, pr.
- Inst. 1, 4, 1
- Inst. 1, 5, 3
- Inst. 1, 6, 3
- Inst. 1, 7, pr.
- Inst. 2, 9, 3
- Inst. 3, 28

Justiniánský Codex

- C 1, 10, 1

Justiniánská Digesta

D 3. 1. 1. 6.	D 15. 3. 1. pr.
D 6. 1. 20.	D 15. 3. 1. 1.
D 6. 1. 31.	D 15. 3. 10. 7.
D 9. 2. 2. pr.	D 15. 4. 1. pr.
D 9. 2. 11. 2	D 15. 4. 1. 1.
D 9. 2. 15. 1.	D 15. 4. 1. 2.
D 9. 2. 27. 5.	D 15. 4. 1. 6.
D 9. 2. 51. pr.	D 21. 1. 57. pr.
D 12. 1. 11. 2.	D 25. 3. 6. 1.
D 13. 6. 5. 13.	D 37. 14. 5.
D 13. 6. 14.	D 39. 5. 13.
D 14. 1. 1. 5	D 40. 9. 17.
D 14. 1. 4. 4.	D 40. 10. 3.
D 14. 3. 11. 2.	D 41. 1. 37. 6.
D 14. 3. 11. 3.	D 41. 3. 3.
D 14. 3. 15.	D 44. 7. 14.
D 14. 4. 6	D 50. 17. 20
D 15. 1. 29. 1.	D 50. 17. 32.
D 15. 1. 37. 1.	D 50. 17. 209.

Monografie

ARISTOTELÉS. Athénská ústava. 1. vydání. Praha: Arista, 2004. 174 s.

BALÍK, Stanislav sr., BALÍK, Stanislav ml. Právní dějiny mimoevropských zemí. 2. vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006. s. 224 s.

- BARTOŠEK, Milan. Captivus – studie o právním postavení římského občana - válečného zajatce. 1. vydání. Praha: Knihovna sborníku věd právních a státních, 1948. 206 s.
- BARTOŠEK, Milan. Dějiny římského práva: (ve třech fázích jeho vývoje). 1. vydání. Praha: Academia, 1995. 280 s.
- BARTOŠEK, Milan. Encyklopedie římského práva. 2. vydání. Praha: Academia, 1994. 471 s.
- BIČ, Miloš. Palestina od pravěku ke křesťanství, díl I. Země a lid. 1. vydání. Praha: Husova československá evangelická fakulta bohoslovecká, 1948. 462 s.
- BUCKLAND, Wiliam W. The Roman Law of Slavery. 1. vydání. Cambridge: University Press, 1908. 735 s.
- BURIAN, Jan. Řím. Světla a stíny antického velkoměsta. 1. vydání. Praha: Svoboda, 1970. 285 s.
- DONADONI, Sergio. Egyptský člověk a jeho svět. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 2006. 320 s.
- HEYROVSKÝ, Leopold. Dějiny a systém soukromého práva římského. 4 opravené vydání. Praha: J. Otto, 1910. 1248 s.
- HUBBARD, Ben. Conquerors and Combatants: Gladiators. 1. vydání. New York: Cavendish Square, 2017. 224 s.
- KINCL, Jaromír. Gaius: Učebnice práva ve čtyřech knihách. 1. vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007. 326 s.
- KINCL, Jaromír, SKŘEJPEK, Michal a URFUS, Valentin. Římské právo. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. 386 s.
- KLÍMA, Josef. Nejstarší zákony lidstva, Chammurapi a jeho předchůdci. 1. vydání. Praha: Academia, 1979. 382 s.
- KNAPP, Robert. Invisible Romans: Prostitutes, outlaws, slaves, gladiators, ordinary men and women ... The Romans that history forgot. 1. vydání. Great Britain: Clays, Bungay, Suffolk, 2011. 338 s.
- KOVAŘÍK, Jiří. Římské války III, Caesarovy legie. 1. vydání. Třebíč: Akcent, 2015. 424 s.
- KROPSBAUER, František a kol. Ottův slovník naučný. První díl. 1. vydání. Praha: J. Otto, 1888. 970 s.

- KRÜGER, Paul, ed. Justiniánské Institute: Iustiniani Institutiones. Přeložil Peter BLAHO, přeložil Michal SKŘEJPEK. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2010. 411 s.
- OLIVA, Pavel. Sparta a její sociální problémy. 1. vydání. Praha: Academia, 1971. 339 s.
- PLÚTARCHOS. Životopisy slavných Řeků a Římanů I. 2. vydání. Praha: Arista, Baset, Maitrea, 2006. 855 s.
- RODRIGUEZ, Junius. The Historical Encyclopedia of World Slavery, Volume I. Santa Barbara, California: ABC-CLIO, 1997. 805 s.
- ROTH, Martha. Law Collections from Mesopotamia and Asia Minor. Volume 6. Atlanta, Georgia: Scholars Press, 1995. 283 s.
- SKŘEJPEK, Michal. Prameny římského práva – Fontes Iuris Romani. 2. vydání. Praha: LexisNexis CZ, 2004. 375 s.
- SOMMER, Otakar. Učebnice soukromého práva římského - Díl I. 1. vydání. Praha: Spolek československých právníků Všehrd, 1946. 220 s.
- SOMMER, Otakar. Učebnice soukromého práva římského - Díl II. 1. vydání. Praha: Nákladem vlastní, 1935. 178 s.
- TUREČEK, Josef a kol. Světové dějiny státu a práva ve starověku. 1. vydání. Praha: Orbis, 1963. 637 s.
- VANČURA, Josef a kol. Ottův slovník naučný. Dvacátýprvý díl. 1. vydání. Praha: J. Otto, 1904. 1072 s.
- WISDOM, Stephen. Gladiátoři. 1. vydání. Brno: Computer Press, 2008. 64 s.
- ZAMAROVSKÝ, Vojtěch. Dějiny psané Římem. 5. vydání. Praha : Garamond, 2015. 404 s.
- ZAMAROVSKÝ, Vojtěch. Řecký Zázrak. 3. vydání. Praha: Garamond, 2016. 516 s.

Internetové zdroje

Bible [online]. biblenetcz, [cit. 9. října 2020]. Dostupné na <<http://www.biblenet.cz/>>.

FRYE, Richard N. History of Mesopotamia [online]. Encyclopedia Britannica, 22. října 2019 [cit. 24. října 2020]. Dostupné na <<https://www.britannica.com/place/Mesopotamia-historical-region-Asia>>.

SANTAYANA, George. The Life of Reason: Introduction and Reason in Common Sense [online]. The Santayana Edition, 1905 [cit. 16. března 2021]. Dostupné na <<https://santayana.iupui.edu/wp-content/uploads/2019/01/Common-Sense-ebook.pdf>>.

SCOTT, Samuel P. The Code of Justinian [online]. Droit romain, 1932 [cit. 4. ledna 2021]. Dostupné na <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Anglica/codjust_Scott.htm>.

SCOTT, Samuel P. The Digest or Pandects of Justinian [online]. Droit romain, 1932 [cit. 6. ledna 2021]. Dostupné na <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Anglica/digest_Scott.htm>.

Kvalifikační práce

WICKHAM, Jason P. The Enslavement of War Captives by the Romans to 146 BC. Liverpool, 2014. 237 s. Thesis submitted in accordance with the requirements of the University of Liverpool for the degree of Doctor in Philosophy. Vedoucí diplomové práce Dr. Colin Adams.

Odborné časopisy

VACHALA, Břetislav. Staroegyptská „Satira na povolání“ (Pražská hieratická literární ostraka I). Anthropologia integra, 2012, roč. 3, č. 2, s. 17-25.

Příspěvky ve sbornících

OBROVSKÁ, L. Právní postavení otroka v antickém Řecku. In KOTÁSEK Josef a kol. (ed). Cofola Conference: Key points and ideas. Brno: Masarykova univerzita, Právnická fakulta, 2008. 13 s.

POTTER, David. Constantine And The Gladiators. In WILKINS, John, RHIANNON, Ash (ed). The Classical Quarterly, Vol. 60, No. 2. Cambridge: Cambridge University Press, 2010. 11 s.

Právní předpisy

- aktuální znění: Usnesení č. 2/1993 Sb., předsednictva České národní rady o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky, ve znění pozdějších předpisů.

Shrnutí

Tato diplomová práce s názvem „Otrok v římském právu“ se věnuje jak obecným aspektům postavení otroka v římském právu (vzniku a zániku otroctví), tak i vybrané, konkrétní oblasti - obligačnímu právu. Zároveň představuje otroctví i u jiných civilizací ve starověku, sleduje jeho vývoj v Římě a srovnává postavení otroků s jinými svobodnými osobami v římském právu. Práce je rozdělena na úvod, šest kapitol a závěr. První kapitola se věnuje samotnému pojmu „otroctví“ a jeho významu, druhá kapitola zkoumá charakteristiky otroctví v Urnammově a Chammurapiho zákoníku, ve starém Egyptě, na území staré Palestiny a v antickém Řecku. Další kapitola popisuje jevy ovlivňující otroctví v průběhu římského království, Římské republiky a Římské říše. Následující část se snaží přiblížit rozdíly mezi otroky a např. cizinci či osobami *alieni iuris*. Předposlední kapitola se zabývá jak způsoby vzniku otroctví, tak i způsoby jeho zániku, ať už s vůlí nebo bez vůle otrokova pána. V poslední části rozebírá otrokovo postavení v obligačním právu, a to z pohledu otroka jako objektu, ale také jako subjektu právních jednání.

Summary

This master's thesis called „Slave in Roman law“ deals with both the general aspects of the slave's status in Roman law (entering into slavery and its termination) and selected, specific area – law of obligations. It also introduces slavery in other ancient civilizations, traces the development of slavery in Rome, and compares the status of slaves to other free persons in Roman law. This thesis contains an introduction, six chapters, and a conclusion. The first chapter deals with the very concept of "slavery" and its meaning, the second chapter examines the characteristics of slavery in the Code of Urnammu, in the Code of Hammurabi, in ancient Egypt, in the territory of ancient Palestine and in ancient Greece. The next chapter presents the phenomena affecting slavery during the Roman Kingdom, the Roman Republic, and the Roman Empire. The following section tries to describe the differences between slaves and, for example, foreigners or persons *alieni iuris*. The penultimate chapter deals with both the ways of entering into slavery and the ways of its termination, either with the will or without the will of the slave's master. The last part analyses the slave's position in the law of obligations, from the perspective of the slave as an object, but also as a subject of legal acts.

Klíčová slova

Otrok, otroctví, pán, propuštěnec, válečný zajatec, římské právo, obligační právo, smlouva, římské království, Římská republika, Římská říše, odpovědnost za škodu, *peculium*, *manumissio*, *actiones adiectitiae qualitatis*

Key words

Slave, slavery, master, freedman, prisoner of war, Roman law, law of obligations, contract, Roman Kingdom, Roman Republic, Roman Empire, liability for damage, *peculium*, *manumissio*, *actiones adiectitiae qualitatis*